

BURSA ZEYTİNCİLİĞİNİN
EKONOMİK YÖNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ
KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Ferah GÜNCÖR

Eskişehir, 1992

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

T.C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BURSA ZEYTİNCİLİĞİNİN EKONOMİK YÖNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ,
KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Ferah GÜNGÖR

Danışman
Doç. Dr. Burhan ERDEM

Eskişehir
1992

ÖZET

Türkiye ekonomisinde tarım önemli bir yere sahiptir. Tarım sektörü içinde de zeytin önemli bir üründür. Ülkemizde tarım sektöründe çalışan nüfusun yaklaşık % 15'i zeytin üretiminde istihdam edilmektedir. Ayrıca zeytin, ağaç varlığı ve kapladığı alan anlamında da meyva ağaçlarından sonra ülkemizde işlenebilir tarım alanı içinde ikinci sırayı almaktadır.

Bursa'da zeytincilik, ekonomik yönden değerlendirildiğinde Türkiye sofralık zeytin üretiminin % 50'den fazlasının bu bölgeden sağlandığı, 1988 yılı rakamlarıyla üretim miktarının 63.369 Ton ve zeytin ağaç varlığının aynı yıl rakamlarıyla 7.292.950 olduğu görülmektedir.

Bursa bölgesinde zeytin üretiminde, giderler içinde en yüksek payı % 33,33 ile toprak işleme daha sonra sırasıyla % 30,29 ile hasat,% 11,12 ile gübre almaktadır. 1 kg sofralık zeytin üretiminin 1980 yılı fiyatlarıyla maliyeti 42,10 TL bulunmuştur.

Bursa bölgesinde zeytinin üretim aşamasında karşılaşılan sorunlar ülkemizdeki zeytinciliğin yaşadığı sorunlardan farklı değildir. Bu sorunlar zeytinin doğal yapısından, arazilerin durumundan, üreticinin yeterli bilince sahip olmamasından, uygulanan yöntemlerin ilkel olmasından ve ülkemizdeki tarımsal üretim politikasının eksiklik ve yanlışlarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca son yıllarda Bursa'daki hızlı sanayileşme ve konutlaşma, zeytincilikte sorunlar yaratmaktadır.

Zeytinciliğin finansmanı T.C. Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri kredilerinden sağlanmaktadır. Fakat bu krediler yetersiz verilmek-

mekte ve düzenli denetlenememektedir.

Bursa bölgesinde zeytinin pazarlama kanalları, üretici-kooperatif-bayii-perakendeci-tüketici biçimindedir.

Marmara Zeytin Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Marmarabirlik) Bursa'da zeytinin pazarlanmasında önemli bir yer tutmaktadır.

Zeytinin pazarlama aşamasında yaşanan sorunlar, ülkemizdeki tarımsal pazarlama politikasının eksikliklerinden, üreticilerin örgütlülüğünün yeterli olmamasından ve üretim aşamasındaki sorunlardan kaynaklanmaktadır.

Üretim, finansman sağlama ve pazarlama aşamasında karşılaşılan sorunların çözümüne bütünsel olarak bakılmalı ve özellikle ülkemizdeki tarımsal üretim, pazarlama ve kredi politikaları geliştirilmelidir.

SUMMARY

In Turkish economy, agriculture is one of the important areas. In the agriculture sector olive is an important product. 15 % of the workers who work agriculture sector are employed in the olive production. Also the number of olive trees is on the second position after fruit trees in the agriculture area.

50 % of olive production of Turkey comes from the region of Bursa. As 1988 the production amount was 63.369 Tons from the total of 7.292.950 olive trees.

Plowing is the largest expense of olive production, 33,33 %, reaping is 30,29 % and fertilizing 11,12 % of expences. In 1980 production cost of 1 kilogram 42,10 TL.

The sloping natural landscape, insuffucuant technical possibilities, producers lack of sufficiant agricultural policies are the main problems in olive production.

Agricultural Olive Sale Cooperatives of Marmara (Marmarabirlik) has a very important place in marketing olives.

How producers cooperate, insufficient organization and agricultural marketing policies are related to the troubles in production.

The financing of olive production in Bursa is provided by T.C. Ziraat Bankası and Agricultural Credits Cooperatives. But insufficient financing and control also causes problems in the Bursa olive business.

To solve production for the Bursa olive industry the solution should also take the goverment policies into consideration.

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖZET	iii-v
GİRİŞ	1

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

B İ R S E K T Ö R O L A R A K Z E Y T İ N C İ L İ K

I- ZEYTİN VE ZEYTİNCİLİĞİN TARİHÇESİ	4
1. Zeytinciliğin Tarihçesi	4
2. Gıda Maddesi olarak Zeytin	5
II- TARIMIN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ ÖNEMİ VE ZEYTİNİN TARIM SEKTÖRÜNDEKİ YERİ	5
III- DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE ZEYTİNCİLİK	10
1. Dünya Zeytin Üretimi	10
2. Türkiye'de Zeytincilik	12
<u>A. Türkiye'de Zeytinciliğin Genel Durumu</u>	12
<u>B. Türkiye'de Zeytin Üretimi</u>	13
<u>C. Türkiye'de Zeytin Tüketimi ve Ticareti</u>	16
<u>D. Türkiye'de Zeytinyağı Üretim-Tüketim ve Ticareti</u>	16

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

B U R S A Z E Y T İ N C İ L İ Ğ İ N İ N E K O N O M İ K Y Ö N D E N D E Ğ E R L E N D İ R İ L M E S İ V E S O R U N L A R I

I- BURSA İLİNİN DOĞAL YAPISI VE GENEL ANLAMDA TARIM	19
II- BURSA'DA ZEYTİN ÜRETİM YAPISI VE SORUNLARI	22
1. Bursa'da Zeytin Üretimi	22
2. Zeytin Üretiminin Yapısını ve Verimliliğini Belirleyen Faktörler	26
3. Zeytin Üretim Maliyetleri ve Sorunları	30
4. Bursa'da Zeytin Üretimine İlişkin Sorunlar	32

III- FİNANSMAN YAPISI VE SORUNLARI	34
1. Tarımsal Krediler ve Kullanma Alanları	35
2. Tarımsal Kredi İşlemlerinde Esaslar	36
3. Sofralık Zeytin Üretiminde Tarımsal Kredilerin Önemi	37
4. Sofralık Zeytin Üretiminde Tarım Kredi Kooperatiflerinin Önemi	38
5. Finansman Sağlamada Karşılaşılan Sorunlar	39
IV- BURSA'DA ZEYTİNİN PAZARLAMA KANALLARI VE SORUNLARI	42
1. Bursa'da Zeytin Pazarlama Kanalları	42
2. Pazarlama Aşamasında Marmarabirlik'in Önemi	43
3. Zeytinin Pazarlanması Aşamasında Karşılaşılan Sorunlar	47

Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M

BURSA ZEYTİNCİLİĞİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLARA YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

I- ÜRETİM AŞAMASINDA KARŞILAŞILAN SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK ÖNERİLER	49
II- FİNANSMAN SAĞLAMADA KARŞILAŞILAN SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK ÖNERİLER	51
III- PAZARLAMA AŞAMASINDAKİ SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK ÖNERİLER	52
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	54
YARARLANILAN KAYNAKLAR	57

GİRİŞ

Zeytin yüzyıllardan beri ülkemiz ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada Türkiye sofralık zeytin üretiminin yaklaşık %50'sinin sağlandığı Bursa bölgesinde zeytinciliğin ekonomik yönden değerlendirilmesi, sorunların ortaya konulması ve çözüm önerileri getirilmesi amaçlanmaktadır.

Gerek üretim gerekse tüketimiyle geniş kitleleri yakından ilgilendiren zeytinin üretim, pazarlama ve finansman yapısının incelenerek, sorunlarının ortaya konulması ve çözüm önerilerinin getirilmesi tarım ekonomisi yönünden önem taşımaktadır.

Bu incelemeleri yaparken tarım ekonomisinin bazı ilkelerinden yararlanmak gerekmektedir.

Genelde tüm üreticilerin, özelde de araştırmanın konusu kapsamına giren zeytin üreticilerinin amacı, yapılan harcamaya karşılık en yüksek hasılayı sağlamaktır. "Ekonomik İlke" olarak adlandırılan bu ilkeye göre; ya belirli harcama yaparak en yüksek hasılayı elde etmek ya da belirli hasılaya en az harcamayla ulaşmak gerekmektedir (1).

"Azalan Verimler Kanunu" da aynı teknik şartlar altında ve belirli arazi sathında kullanılan üretim araçları miktarı arttırıldıkça birim

---

(1) Fethi AÇIL; Tarım Ekonomisi, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, No:141, Ankara, 1980, s.74.

başına elde edilen ürün artışında, önce nispi sonra da mutlak bir azalma olacağını açıklar (2).

Böylece bu kanun, üreticinin ancak marjinal harcamanın marjinal gelire eşit olduğu noktaya kadar üretimine devam edebileceğini ortaya koymaktadır. Bu noktaya "Ekonomik Optimum Noktası" denir.

Üreticiler en ucuz üretim yöntemini seçmeye çalışırlar. Bu nedenle hasılayı çok fazla değiştirmeden iki üretim faktöründen ucuz olanı diğerinin yerine ikame etme yoluna giderler. Bu "İkame İlkesi"dir (3).

Bursa bölgesinde sofralık zeytin sektörünü incelerken tarımsal üretimi yaratan üretim faktörlerinin de incelenmesi gerekmektedir.

Toprak, emek ve sermaye tarımsal üretimde önemli faktörlerdir. Üreticinin verimli bir üretimde bulunabilmesi ve normal bir hayat standardına ulaşabilmesi için yeterli miktarda toprağa sahip olması gerekir.

Üretimde kullanılan doğal unsurlar (arazi ve emek) dışında kalan bütün mallar (makina, ekipman, hayvanlar, malzemeler, binalar ve para) sermaye kapsamına girmektedir.

Ekonomide sermaye çeşitli ayrımlara tabi tutulmaktadır. Tarım ekonomisi alanında en yaygın ayırım faksiyonlarına göre yapılanıdır. Bu ayırım çiftlik, toprak, arazi, bina, nebat, meyva ağaçları, bağ, orman ağaçları, tarla, av ve balık sermayesi biçimindedir.

Tarımsal üretimin bir diğer önemli unsuru emektir. Tarım sektöründe üretici kendisinin ve ailesinin işgücünü kullanarak bunun dışında da işçi çalıştırarak üretimini gerçekleştirir. Emegine karşılık ücret olarak başkasının işinde çalışan tarım işçileri, sanayi işçisinden farklıdır. Emek talebinde, tarımsal üretimin yapısı gereği mevsimlik farklar oluşabilmektedir. Ücret sistemi de nakdi olabileceği gibi aynı olarak da yapılabilmektedir.

Araştırmanın konusu zeytinciliğin ekonomik yönden değerlendirilmesi olduğundan, tarımsal ürün fiyatlarının oluşumu ve kooperatifler araştırma kapsamına girmektedir.

Tarımsal ürünlerin fiyatları diğer mallara oranla daha fazla dalgalanma gösterir. Bunun başlıca nedenleri, tarım ürünlerinin arz ve talep elastikiyetlerinin düşük oluşu ve tarımın kendine has rekabet durumudur (4).

---

(2) a.g.e., s.80.

(3) İbrahim AKSÖZ; Zirai Ekonomiye Giriş, Erzurum, 1984, s.123.

(4) Gülten KAZGAN; Tarım ve Gelişme, İstanbul, 1983, s.306.

İşletmeler ise daha çok aile işletmesi durumundadır. Bu da zeytinciliğin diğer sektörlerden farklı bir özellik taşımasına neden olur.

Tarımsal kooperatifler, tarım sektöründe önemli yeri olan örgütlerdir. Ekonomik alanda örgütlenmiş tarım üreticilerinin oluşturduğu bir işbirliği ve organizasyon biçimidir. Ürettikleri ürünleri en iyi fiyatla satışa sunmak, üretim için gerekli girdileri en uygun koşullarda temin etmek amacıyla üreticiler tarafından oluşturulan örgütlenmelerdir.

Yukarıda kısaca açıklanan tarım ekonomisi ilkeleri araştırmanın konusu ile doğrudan ilgili olduğundan, bu ilkeler gözönüne alınarak bir takım saptamalar yapılmıştır.

İncelememizin birinci bölümünde kısaca zeytin ve tarihçesi üzerinde durulduktan sonra, dünyada ve Türkiye'de zeytincilik incelenmiştir. İkinci bölümde Bursa bölgesinde zeytinciliğin ekonomik yönden değerlendirilmesi yapıldıktan sonra üçüncü bölümde zeytinciliğe ilişkin sorunlara çözüm önerileri getirilmiştir. Sonuç ve değerlendirme bölümünde de çalışmanın genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M
B İ R S E K T Ö R O L A R A K Z E Y T İ N C İ L İ K

I- Z E Y T İ N V E Z E Y T İ N C İ L İ Ğ İ N T A R İ H Ç E S İ

1. Zeytinciliğin Tarihçesi

Jeolojik devirlere ait tabakalardaki yaprakların fosillerinden, zeytin ağacının çok eski bir geçmişe sahip bulunduğu anlaşılmaktadır.

Zeytinin anavatanı Suriye ve Hatay bölgesi iken, Fenikeliler ve Sami kabileleri aracılığıyla, yavaş yavaş Adalar Denizine kadar uzanan sahaya yayılmış, deniz ticaretinin ilerlemesi üzerine de Fenikeliler Ege adalarına ve Yunanistan'a önce zeytinyağını daha sonra da zeytin ağacını götürmüşlerdir (5). Buradan sırasıyla, İtalya, Gal eyaletleri ve İspanya'ya çeşitli araçlarla yayılan zeytin ağacı, bugün Kanarya adaları dahil hemen hemen bütün Akdeniz ve Marmara denizi ile Karadeniz'in güneydoğu sahil bölgelerinde yetişmektedir.

Milattan 3.000 yıl önce Batı Anadolu sahillerine yerleşen Akalar'ın zeytini önemli bir gıda maddesi olarak kullandıkları da tarihin ortaya çıkardığı konulardan birisidir.

---

(5) Mehmet Ali GÖKTAŞ; Zeytin ve Zeytinyağının Türkiye Ekonomisindeki Rolü, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 1966, s.1.

Pompei harabelerinde granitten preslere ve dükkan raflarında zeytin artıklarına rastlanmıştır. Çivi yazılarında, zeytin anlamına gelen "igis" olarak okunan şekiller de tesbit edilmiştir.

2. Gıda Maddesi Olarak Zeytin

Zeytin yuvarlak şekilde tek çekirdekli bir meyvadır. Boyu 3-4 cm kadardır. Rengi açık yeşilden siyaha kadar değişik tonlardadır. Et kısmında % 56'ya kadar yağ içerir. Bu nedenle yüksek bir kalori ve vitamin kaynağıdır. Zeytin özellikle Marmara bölgesinde yemeklik olarak işlenir.

Salamura Zeytin: Türkiye'de elde edilen zeytinin yaklaşık % 10-12'sinden salamura yapılır. Salamura zeytin ayıklanan en iyi kalitedeki zeytinden yapılır. Formülüne göre tuzlu su ile hazırlanarak ve fıçılarda bir yıl bekletildikten sonra satışa sunulur.

Sele Zeytini: Küfe ve selelerde bir kat zeytin, bir kat iri tuz koyarak kap doldurulur. İki günde bir kap ters-yüz ettirilir. 20 gün sonra zeytinler tüketime hazırdır. Sele zeytinleri % 20 kadar suyunu bırakarak fire verir.

Yeşil Zeytin Salamurası: İyi kalitedeki zeytinlerin formülüne göre hazırlanmasıyla 5-6 günde elde edilir.

Türkiye'de yemeklik olarak üretilen zeytinler genellikle Marmara'nın güney ve güneybatı kısımlarında, kıyılarda ve kıyılara yakın olan yerlerinde yetişmektedir. Özellikle Gemlik, Orhangazi, Erdek, Edincik, Trilye, Mudanya ve İznik gibi yerlerde yetişen bu zeytinlerin kabukları, diğer bölgelere nazaran daha kalındır. Bu nedenle Marmara bölgesinin zeytinleri çürümeden senelerce korunabildiği gibi, kolayca ezilmediği için de Türkiye'nin hemen hemen her tarafında satışa arz edilmekte ve aynı zamanda dış pazara ihraç edilebilmektedir.

II- TARIMIN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ ÖNEMİ VE ZEYTİNİN TARIM SEKTÖRÜNDEKİ YERİ

Tarım beslenme ihtiyacını doğrudan karşılayan ve ekonomik kalkınmayı sürükleyecek kaynakları sağlayan sektör olması nedeniyle önemli bir iktisadi faaliyet koludur. Tarım ve tarıma dayalı sanayi, önemli bir döviz ve istihdam kaynağı oluşturmasından dolayı ülkemiz için yaşamsal önemi olan bir ekonomik sektördür.

Sanayileşmenin doğal bir sonucu olarak, tarım sektörünün Türkiye ekonomisindeki nisbi önemi küçülse bile hala ekonomide ihmal edilemeyecek bir yere sahiptir.

Türkiye'de tarım ve tarıma dayalı sanayi ekonomimiz için arz ettiği önemi şu noktalarda toplayabiliriz (6):

- Faal nüfusun büyük bir çoğunluğu tarım sektöründe istihdam edilmektedir. 1985 yılı verilerine ülkemizde 21.579.996 çalışan nüfusun, tarım sektöründe istihdam edilen kısmı 12.069.803'tür. Bunun 5.606.150'si erkek, 6.463.653'ü kadındır (7)

- Tarım, Türkiye'nin çok önemli döviz kaynaklarından biridir. 1985-1991 döneminde ihracatımızın ortalama % 20'sini tarım ve hayvancılık ürünleri oluşturmaktadır (Tablo I).

Tablo I. Türkiye'nin İhracat Yapısı (%)

<u>Yıllar</u>	<u>Tarım ve Hayvancılık</u>	<u>Madencilik</u>	<u>Sanayi</u>
1985	22	3	75
1986	25	3	72
1987	24	2	74
1988	17	2	81
1989	17	4	79
1990	16	3	81
1991	20	2	78

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Dış Ticaret Hareketleri, Ankara, 1991.

Tarım ürünlerinin ihracattaki payının oldukça yüksek olmasına karşılık ithalattaki payı bir hayli düşüktür (Tablo II).

- Tarım, Türkiye milli gelirinin önemli bir kaynağıdır. Türkiye ekonomisinde milli gelirin büyüklüğü ve milli gelirin büyüme hızı önemli ölçüde tarım sektöründeki gelişmelerden etkilenmektedir.

---

(6) Muammer YAYLALI; İhracata Yönelik Başlıca Tarım ve Sanayi Ürünlerinin Karşılaştırmalı Ekonomik Analizi, Ankara, 1988, s.18.

(7) a.g.e., s.18.

Tablo II. Ana Sektörlere Göre İthalat Yüzdeleri (%)

<u>Yıllar</u>	<u>Tarım ve Hayvancılık</u>	<u>Madencilik</u>	<u>Sanayi</u>
1985	3	32	65
1986	4	19	77
1987	5	25	70
1988	4	20	76
1989	6	19	75
1990	7	18	75
1991	4	15	81

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Dış Ticaret Hareketleri, Ankara, 1991.

- Tarım, Türkiye'de çok önemli bir iç ticaret kaynağıdır (8).

- Sanayinin önemli bir kısmı, tarım ürünlerini işleyen sanayi kol-
larıdır. Sanayi gerekli hammaddeleri, yine tarım sektöründen sağlamaktadır.
Gıda maddeleri, tütün, mensucat v.b. mallar bu niteliktedir.

- Tarım dışı nüfusun gıda maddeleri ihtiyacını da tarım sektörü
karşılar.

- Tarım diğer sektörlerle işgücü temin eder. Sanayi sürecine yeni
giren ülkelerde, sanayinin başlaması ve geliştirilmesi için de gerekli iş-
gücü tarım kesiminden sağlanır.

- Kalkınma için gerekli olan sermaye birikiminde de tarımsal tasar-
ruflar önemli bir yer tutar (9).

- Tarımın ülkemizdeki kalkınmaya ve sanayileşmeye çok önemli des-
teklerinden biri de; diğer sektörlerce üretilen ürünlere iyi bir pazar ol-
masıdır. Büyük bir kitleyi içine alan tarım sektörü giderek artan alım gü-
cü ile dayanıklı tüketim mallarını ve sanayinin ürettiği girdileri satın
almaktadır.

Tarım sektörü ülkemiz ekonomisinde böylesi büyük bir öneme sahip-
tir. Zeytinin ülkemiz ekonomisindeki önemini incelerken de öncelikle tarım

---

(8) Haluk CİLLOV; Türkiye Ekonomisi, İstanbul, 1970, s.162.

(9) Tayyar AYYILDIZ; Tarım Politikası, Erzurum, 1983, s.77-78.

sektöründe zeytinin yerini ve önemini ortaya koymamız gerekmektedir. Zeytin diğer tarımsal ürünler gibi önemli bir iç ticaret kaynağı, sanayi için önemli bir hammadde, tarım dışı nüfus için de önemli bir gıda maddesidir.

Ülkemizde çalışan nüfusun istihdamı konusunda zeytincilik önemli bir yere sahiptir. 1985 yılı verilerine göre 21.579.996 çalışan nüfusun 12.069.803'ünün tarım sektöründe istihdam edildiğini daha önce belirtmiştik. Tarım sektöründe çalışan bu nüfusun da yaklaşık % 15'i zeytincilik alanında istihdam edilmektedir.

Zeytin dış ticarete çok önemli bir yere sahip değilse de son yıllarda önemi giderek artmaktadır.

Tablo III. Sofralık Zeytin İhracatı

	<u>1988</u>		<u>1989</u>		<u>1990</u>		<u>1991</u>	
	Miktar (Ton)	Değer (Bin \$)	Miktar (Ton)	Değer (Bin \$)	Miktar (Ton)	Değer (Bin \$)	Miktar (Ton)	Değer (Bin \$)
Ham	96	29	17	18	41	70	148	174
İşlenmiş	86	66	319	286	49	78	166	305
TOPLAM	182	95	336	304	90	148	314	479

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Dış Ticaret Hareketleri, Ankara, 1991.

Tablo III'de de görüldüğü gibi 1988 yılında 182 Ton (95.000 \$ değerinde) olan zeytin ihracatımız, 1991 yılında 314 Tona (479.000 \$ değerinde) yükselmiştir.

1991 yılı rakamlarıyla 13.597.890.000 \$ olan ihracatımızın tarım sektöründen sağlanan kısmı 2.732.255.000 \$'dır (10). Buna göre toplam ihracat içerisinde tarım sektörünün payı % 20'dir.

Yine 1991 yılı rakamlarıyla zeytin ihracatımız 479.000 \$'dır. Buna göre zeytinin tarım ihracatı içindeki payı % 0,017, genel ihracat içindeki payı ise % 0,003'tür.

(10) T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı; Dış Ticaret Hareketleri, Ankara, 1991, s.2.

Tablo IV. Sofralık Zeytin İthalatı

	<u>1988</u>		<u>1989</u>		<u>1990</u>		<u>1991</u>	
	Miktar (Ton)	Değer (Bin \$)	Miktar (Ton)	Değer (Bin \$)	Miktar (Ton)	Değer (Bin \$)	Miktar (Ton)	Değer (Bin \$)
Ham	--	--	--	--	20	15	64	41
İşlenmiş	--	--	--	--	--	--	14	21
TOPLAM					20	15	78	62

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Dış Ticaret Hareketleri, Ankara, 1991.

1991 yılı rakamlarıyla toplam ithalatımız 21.038.344.000 \$, tarım sektörünün ithalatı ise 812.979.000 \$'dır (11). Buna göre tarım sektörünün toplam ithalat içindeki payı % 4'dür.

Zeytin 1990 yılına kadar ithal edilmemiş, 1990 yılında ise 20 Ton (15.000 \$ değerinde) zeytin ithal edilmiştir. 1991 yılında ithal edilen zeytin miktarı 78 Tona (62.000 \$ değerinde) yükselmiştir. Zeytinin tarım sektörü ithalatı içindeki payı % 0,007'dir. Toplam ithalat içindeki payı ise % 0,0003'tür.

Zeytinin dış ticarete önemli bir paya sahip olmaması bu üretim dalının önemli sorunlarından. Bunun nedenleri daha sonraki bölümlerde anlatılacaktır. Ancak burada kısaca üretim ve pazarlama aşamalarında yaşanan olumsuzlukların neden olduğunu söyleyebiliriz.

---

(11) a.g.e., s.6.

III- DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE ZEYTİNCİLİK

1. Dünya Zeytin Üretimi

Dünya üzerinde yaklaşık 9.700.000 Hektar alanda 805 milyon zeytin ağacı bulunmaktadır. Toplam alanın üçte ikisi salt zeytin üretimine ayrılmış olup zeytin üretim alanlarının % 98,5'i Akdeniz ülkeleri arasında dağılmıştır (12).

Üretilen 9,6 milyon Ton zeytinin 720.000 Tonu sofralık olarak, 5.680.000 Tonu işlenerek 1.500.000 Ton zeytinyağı ve 1.600.000 Ton diğer artıklar elde edilmektedir. Bu faaliyetler sonucunda toplam gelirin 2 milyar 800 milyon A.B.D. Doları olduğu tahmin edilmekte, bunun da 300 milyon doları sofralık zeytinden sağlanmaktadır (13).

Dünya ülkeleri arasında ticarete konu olan zeytinyağı miktarı 257.000 Ton, sofralık zeytin miktarı ise 200.000 Tondur.

Tablo V. Zeytinlik Alanlarının ve Zeytin Ağaçlarının
Ülkeler Arasındaki Dağılımı (1984)

<u>Ülkeler</u>	<u>Zeytinlik Alan</u>		<u>Zeytin Ağacı</u>	
	Hektar	%	Adet	%
İtalya	2.139.124	22,2	181.800.000	22,6
İspanya	2.113.444	21,9	188.745.000	23,5
Tunus	1.418.800	14,7	55.963.000	7,0
Portekiz	1.114.000	11,6	49.496.000	6,1
Yunanistan	826.260	8,6	117.552.000	14,7
Türkiye	820.000	8,5	82.000.000	10,2
Fas	330.000	3,4	30.000.000	3,7
Suriye	250.000	2,6	26.500.000	3,3
Cezayir	201.673	2,1	20.180.000	2,5

(12) Süleyman ERKAL; Türkiye Zeytinciliğinin Ekonomik Yönden Değerlendirilmesi, Konuya İlişkin Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Yalova, 1985, s.1.

(13) a.g.e., s.2.

Libya	100.000	1,0	8.000.000	1,0
Fransa	40.000	0,4	6.000.000	0,8
Arnavutluk	36.000	0,4	5.040.000	0,6
Yugoslavya	32.000	0,3	4.530.000	0,6
Lübnan	32.000	0,3	6.000.000	0,8
Kıbrıs	28.762	0,3	2.583.000	0,3
İsrail	12.600	0,1	1.520.000	0,2
Mısır	10.500	0,1	1.050.000	0,1
Malta	200	-	23.000	0,0
AKDENİZ TOPLAMI	9.505.453	98,5	786.982.000	58,0
Arjantin	50.000	0,5	5.000.000	0,6
Çin	20.000	0,2	3.000.000	0,4
Ürdün	16.357	0,2	2.670.000	0,3
A.B.D.	13.361	0,1	2.220.000	0,3
İran	10.000	0,1	500.000	0,06
Irak	10.000	0,1	750.000	0,09
Meksika	6.000	0,06	480.000	0,06
Peru	5.603	0,06	560.300	0,07
Şili	4.000	0,04	750.000	0,09
Avustralya	2.000	0,02	208.000	0,03
Uruguay	891	0,02	316.235	0,04
Brezilya	840	-	84.000	0,01
Angola	400	-	40.000	-
Güney Afrika Cum.	-	-	300.000	0,04
DÜNYA TOPLAMI	9.644.905	100,0	805.000.000	100,0

Kaynak: Olivao, English Edition No.2, June-84, I.O.O.C., Madrid-Spain,
ERKAL; a.g.e. içinde, s.1, Tablo.1.

2. Türkiye'de Zeytincilik

A. Türkiye'de Zeytinciliğin Genel Durumu

Türkiye, dünya zeytin üretici ülkeler arasında ağaç varlığı yönünden 4. sırada, alan yönünden 6. sırada yer almaktadır.

1989 yılı rakamlarıyla ülkemizdeki toplam tarım alanı 24.270 bin Hektar olup, bu alanın 18.976 bin Hektarı işlenmekte 9.294 bin Hektarı ise nadasa bırakılmaktadır (14). Zeytin ağaçlarının toplam alan içindeki kapladığı alan 875 bin Hektardır. Dolayısıyla zeytin ağaçlarının işlenen tarım alanı içindeki payı % 4,5'dir. Toplam işlenen alan içindeki payı ile zeytin ağaçları, meyva ağaçlarının kapladığı alandan sonra ikinci sırayı almaktadır.

Ülkemizde Marmara, Ege, Akdeniz, Güneydoğu Anadolu bölgesi, ayrıca Karadeniz bölgesinde Trabzon, Artvin illeri yanında Samsun yöresinde de zeytinlikler kurulmuştur. Toplam 35 ilde zeytin üretimi yapılmaktadır.

Sofralık zeytin çeşitlerinin önem kazandığı Marmara bölgesinde İzmit ve Gemlik körfezi çevresinde zeytinciliğin en fazla geliştiği yörelerdir.

Ege bölgesinde, Çanakkale'den Muğla'ya kadar uzanan bölgede zeytin yetiştirilmektedir. Büyük Menderes, Küçük Menderes ve Gediz nehirleri vadilerinde ve denizden 200-250 km içerilere kadar zeytinlikler kurulmuştur. Genel olarak zeytinliklerin 600-800 m yüksekliklere kadar çıktığı gözlenmektedir. Bu bölge en önemli zeytin bölgesi olup, Türkiye zeytin varlığının % 73'ünü vermektedir.

Akdeniz bölgesinde zeytinlikler Toros dağları ile Akdeniz arasında dar bir şerit şetlinde uzanmakta ve Antalya, İçel, Adana illerini kapsamaktadır. Mevcut çeşitlerin % 85'i yağlığa, % 15'i sofralığa işlenmektedir (15).

Güneydoğu Anadolu bölgesinin zeytincilik yönünden önemli ili Gaziantep ve geçit bölgesi Kahramanmaraş'tır. Daha çok bağ ve Antep fıstığı ile birlikte dikilen zeytinlikler Kilis ve Nizip yörelerinde toplanmıştır.

---

(14) D.İ.E.; Tarımsal Yapı ve Üretim, Ankara, 1989, s.18.

(15) ERKAL; a.g.e., s.3.

B. Türkiye'de Zeytin Üretimi

Türkiye'de yaklaşık 400.000 ailenin uğraş verdiği tarım dalı olan zeytinciliğin ülkemiz ekonomisinde önemi büyüktür.

Zeytin üretiminin yapıldığı işletmelerde çalışan birey sayısı ortalama 5,03'tür. Öğrenim düzeyi ise ilkokul düzeyindedir.

Tarımın özelliği nedeniyle işletmelerde birden çok ürün yetiştirilmektedir. Bu ürünler işletmeden işletmeye ve bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir.

Çoğunlukla zeytinlikler dağlık ve yamaç arazilerde kurulmuştur. Zeytinlik alanlarının % 25'i ovada, % 75'i dağlık ve yamaç arazilerdedir.

Zeytinde verime yatma, diğer ürünlere göre daha uzun süre gerektirdiğinden, üreticiler eski plantasyonlarının yenileştirilmesine istekli görünmemektedirler. Böylece zeytinlikler dededen toruna geçmekte, çoğu kez sahipleri zeytinliklerin yaşını da bilmemektedir. Bu nedenle önceden kurulmuş yaşlı zeytinliklerde verim ve kaliteyi arttırıcı yeni üretim tekniklerinin uygulanması, çeşit değişimi ve makina kullanımı gibi maliyet düşürücü etkinliklere kolaylıkla yer verilmemektedir. Yüzyılı aşkın süre yaşayabilen zeytin ağacı, dikildikten ancak 10 yıl sonra ekonomik anlamda ürün vermeye başlamaktadır. Gerek ürüne erme süresini kısaltmak, gerekse daha sonraki yıllarda dengeli ürün alabilmek için toprak işleme, sulama, budama, gübreleme ve mücadele gibi bakım işlemlerinin yeterince uygulanması gerekmektedir. Ancak daha önce de değinildiği gibi ülkemizde zeytinliklerin çoğunlukla engebeli alanlarda yer alması, zaten kısıtlı uygulanabilmekte olan tarımsal girdilerin kullanımını daha da güçleştirmektedir.

Zeytinlik alanların işlenmesinde traktör kullanımı sınırlı kalmış, pulluğa göre daha ucuz olan kazayağı gibi toprak işleme aletleri yaygınlaşmıştır. Kullanılan yerlerde de ağaç diplerinin işlenmesinde insan iş gücüne mutlak gereksinim duyulmaktadır.

Arazinin topografik durumuna göre bel ya da çapa kullanımı yanında hayvan gücünden yararlanma da günümüzde önemini korumaktadır.

Sulama olanaklarının çok sınırlı olduğu zeytinliklerde sulama yerine geçebilecek toprak işleme sayısı da en çok ikidir. Çoğu kez yere düşen zeytinlerin toplanmasını kolaylaştırmak için hasattan hemen önce yapılmaktadır. Bu nedenle toprak işlemeden beklenen sonuç sağlanamamaktadır.

Zeytinliklerde gübre kullanımı yönünden önemli gelişmeler olmakla birlikte istenilen düzeye ulaşıldığı söylenememektedir. Yağlık zeytin

üretimnin önem kazandığı yörelerde işletmelerin % 23 oranında hiç gübre kullanmadıkları ortaya konmuş, sofralık nitelikte zeytin üretiminin önem kazandığı Güney Marmara'da çiftlik gübresi kullanım oranı % 62 olup diğer yörelerden daha yüksek olduğu tesbit edilmiştir (16).

Tablo VI. Türkiye'de 1979-1989 Yılları Arası Zeytin Ağacı Sayısı

<u>Yıllar</u>	<u>Meyva Veren Yaşta</u>	<u>Meyva Vermeyen Yaşta</u>	<u>Toplam</u>
1979	73.500	7.650	81.150
1980	73.750	7.500	81.250
1981	76.000	7.300	83.300
1982	74.600	6.500	81.100
1983	74.985	6.400	81.385
1984	75.000	6.600	81.600
1985	75.850	6.210	81.060
1986	77.000	6.500	83.500
1987	79.000	6.585	85.585
1988	79.319	6.327	85.646
1989	79.460	6.250	85.710

Kaynak: D.İ.E., Tarımsal Yapı ve Üretim, Ankara, 1989, s.20.

İlaçlama yönünden, sofralık zeytin üretiminde ilaçlanan ağaç sayısının toplam içindeki oranı % 85 iken, yağlık zeytinde % 18 düzeyindedir.

Bu verilere bakılarak sofralık ve yağlık zeytin üretiminde uygulanan teknoloji, girdi kullanımlarında da farklılık olduğu söylenebilir.

Zeytin üretiminde dekara 49 saat adam işgücü ve 0,6 saat traktör çeki gücü, sofralık zeytin üretiminde ise 102 saat adam işgücü ve 1 saat traktör çeki gücü gerektiği hesaplanmıştır (17).

(16) a.g.e., s.6.

(17) a.g.y. s.11.

Tablo VII. Türkiye'de 1979-1989 Yılları Arası Zeytin Üretimi (Ton)

<u>Yıllar</u>	<u>Toplam Üretim</u>	<u>Sofralık</u>	<u>Yağlık</u>
1979	430.000	80.000	350.000
1980	1.350.000	290.000	1.060.000
1981	400.000	115.000	285.000
1982	1.320.000	305.000	1.015.000
1983	400.000	126.000	274.000
1984	800.000	245.000	555.000
1985	600.000	150.000	450.000
1986	1.010.000	202.000	808.000
1987	600.000	173.000	427.000
1988	1.100.000	218.000	882.000
1989	500.000	162.000	338.000

Kaynak: D.İ.E., Tarımsal Yapı ve Üretim, Ankara, 1989, s.21.

Buna bağlı olarak sofralık zeytinin üretim maliyetleri açısından yağlık zeytine göre 2,6 kat daha fazla masraf ile üretildiği hesaplanmıştır.

Sofralık zeytin fiyatlarının yağlık zeytin fiyatlarına oranla daha yüksek olması nedeniyle sofralık nitelikli olmayan yağlık çeşitlerinde sofralık zeytin olarak tüketildiği ya da karıştırıldığı bilinmektedir.

Bu koşullar altında işletmelerde üretilen zeytinlerin değerlendirme biçimleri de farklıdır.

Sofralık zeytin üreten işletmelerde az da olsa yer alan çeşitler ve hasattan sonra sofralık özellikte olmayan küçük, bereli, siyahlamamış kızıl renkli zeytinlerle, hastalık ve zararlılarca özürlenmiş zeytinler zeytinyağı için kullanılmaktadır.

Zeytin yetiştiriciliğinde periyosidite, Türkiye'de 1979-1989 yılları üretimi tablo incelendiğinde görülecektir. 1979 ve 1980 yıllarının üretim miktarları karşılaştırıldığında 1979 yılının verimsiz, 1980 yılının verimli olduğu görülmektedir.

Verimli ve verimsiz yıllar arasındaki ürün miktarlarındaki deği-

şim sofralık zeytin üretiminde daha yüksek orandadır.

Tablo VII'de de görüldüğü gibi zeytinden bir yıl az, bir yıl çok ürün elde edilmektedir. 1988 yılında 1.100.000 Ton olan üretim miktarı 1989 yılında 500.000 Tona düşmüştür. Üretim miktarının düşük olduğu yıllarda üreticiler maliyetlerini en aza indirmeye çalışmaktadırlar.

C. Türkiye'de Zeytin Tüketimi ve Ticareti

Dünyada başlıca sofralık zeytin üreticisi ülkeler sırasıyla İspanya, Türkiye, İtalya, Yunanistan, A.B.D. ve Fas'tır. Dünya sofralık zeytin üretiminin % 75,8'ini bu altı ülke sağlamaktadır. Dünya sofralık zeytin üretiminin % 17'si Türkiye'den sağlanmaktadır.

Üretici ülkeler arasında yer almakla birlikte A.B.D., İtalya, Fransa, Libya ve Mısır sofralık zeytin alımı yapan ülkeler arasındadır.

Kişi başına sofralık zeytin tüketimi Suriye'de 5 kg, Yunanistan'da 3 kg, Portekiz ve İspanya'da 2 kg, İtalya'da 1 kg'dır. Türkiye'de ise bu miktar 3 kg'dır (18). Ülkemizde zeytin yetiştiren bölgelerde ve işletmelerinde tüketim daha da yüksek orandadır. Yapılan bir incelemede zeytin işletmelerinde kişi başına 24 kg salamura zeytin tüketildiği hesaplanmıştır.

İspanya özellikle Amerika ve Avrupa pazarlarına yeşil zeytin, Yunanistan ise siyah zeytin satmaktadır. Ülkemizde ilkel yöntemlerle üretilen zeytinler dış pazarlarda alıcı bulamamaktadır.

Son yıllarda Türkiye sofralık zeytin dış satımında Ortadoğu ülkelere yönelmekte ise de bunun toplam ticaretteki payı çok düşüktür.

D. Türkiye'de Zeytinyağı Üretim-Tüketim ve Ticareti

Beslenme yönünden gösterdiği üstünlüklere bağlı olarak zeytinyağı, diğer bitkisel sıvı yağlara kıyasla daha yüksek bir ekonomik değere ulaşmıştır. Zeytin üreticisi ülkeler dünya pazarlarında zeytinyağının ekonomik çıkarlarını korumak amacı ile uluslararası bir koordinasyona yönelecek "Uluslararası Zeytinyağı Konseyi"ni oluşturmuşlardır.

Diğer ülkelerde zeytin ve zeytinyağı geliştirilip, izlenen ayrı-

---

(18) a.g.e., s.8.

calıklı ve koruyucu ekonomik politikalarla sağlıklı bir yapıya kavuşturulurken, ülkemizde bu önlemlerin yeterli düzeyde alındığı gözlenmemektedir.

Bitkisel yağ üretim-tüketim ve ticaretinde görülen hızlı gelişmeye karşın zeytinyağında ayrı bir gelişme görülmemektedir. 1951-1955 döneminde toplam bitkisel yağ içinde zeytinyağı % 8'lik pay alırken 1981 yılında ancak % 3'ünü oluşturmuştur. 1967-1982 yılları arasındaki 15 yıllık dönemde Suriye ve Yunanistan'da zeytinyağı üretimindeki artış, diğer bitkisel yağlardan daha yüksek olmuştur. Türkiye'ninde içinde bulunduğu diğer ülkelerde zeytinyağında gözlenen gelişmeler diğer bitkisel yağların gerisinde kalmıştır.

Türkiye var olan bitkisel yağ açığını dış alımla gidermeye çalışırken, zeytinyağı dış satımı için de uluslararası pazarlarda arayış içerisinde. Türkiye'nin yıllara göre zeytinyağı dış satımı ve dış alımları Tablo VIII'de görülmektedir.

Tablo VIII. Türkiye'nin Zeytinyağı Dış Satımı ve Dış Alımı (Ton)

<u>Yıllar</u>	<u>Dış Satımı</u>	<u>Dış Alımı</u>
1986	29.166	--
1987	36.567	3.483
1988	22.250	5.878
1989	37.298	--
1990	3.658	1.881
1991	14.000	--

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Dış Ticaret Hareketleri, Ankara, 1991.

Türkiye dünya zeytinyağı ticaretinin ancak % 8'ini elinde bulundurmaktadır. Zeytinyağı ticaretinde İspanya % 32, Tunus % 23 ve İtalya % 9'luk pay almaktadır. Başlıca alıcı ülkeler; İtalya % 41, Libya % 12, Fransa % 11, A.B.D. % 10 ve Brezilya % 4'lük oranla önemli ülkelerdir (19).

(19) a.g.e., s.11

Dünya zeytinyağı tüketimi incelendiğinde tüketici ülkelerin yine zeytin üreticisi Akdeniz ülkeleri olduğu görülmektedir. Ülkeler tek tek ele alındığında Yunanistan optimala yaklaşan bir kararlılık içindedir. 1967-1982 döneminde zeytinyağı tüketiminde Portekiz'de % 2, Cezayir'de % 1 azalma olurken, diğer bitkisel yağ tüketiminde Portekiz'de % 6, Cezayir ve Fas'ta % 7,5'lik bir artış olmuştur. Aynı dönemde Türkiye'nin zeytinyağı tüketiminde % 0,3'lük, diğer yağ tüketiminde % 6'lık bir artış olmuştur.

Dünya zeytinyağı tüketiminde Ortak Pazar ülkeleri önemli pay almaktadır. Son yıllarda İspanya, Portekiz ve Yunanistan'ın topluluğa katılmalarıyla bu oran % 72'ye yükselmiştir.

1950 yılından başlayarak ülkelerin temel tüketim alışkanlıklarında değişmeler olmuştur. Başlıca zeytinyağı üreticisi ülkelerde 1951 yılında zeytinyağı en fazla tüketilen bitkisel yağ iken, 1981 yılında diğer bitkisel yağlar en çok tüketilen yağ durumuna gelmiştir.

Tunus'ta zeytinyağı tüketimi kişi başına 8,5 kg'dan 6,0 kg'a düşerken aynı dönemde diğer bitkisel yağların tüketimi 0,2 kg'dan 11,0 kg'a yükselerek 55 kat artmıştır. Yunanistan'da 16,5 kg'lık zeytinyağı tüketimi 20,5 kg'a yükselirken, diğer bitkisel yağların tüketimi 1,5 kg'dan 4,0 kg'a yükselmiştir (20).

Türkiye'de 1951 yılında kişi başına 2,0 kg olan zeytinyağı tüketimi 1981'de de aynı düzeyde kalmıştır. Ancak aynı dönemde diğer bitkisel yağlarda kişi başına tüketim 3,0 kg'dan 10,0 kg'a yükselerek 3 kat artmıştır.

Tüm ülkelerde kişi başına tüketilen bitkisel yağ toplamı arttığı halde zeytinyağı bu artıştan gereken payı alamamıştır.

Devlet İstatistik Enstitüsü'nce 3.207 ailede yapılan anket sonuçlarına göre halkın % 47'sinin hiç zeytinyağı kullanmadığını ortaya koymuştur.

Zeytin yetiştirilen bölgeler dışındaki nüfus kesiminde yağ tüketimi alışkanlıklarınının diğer bitkisel yağa yönelmiş olduğu görülür.

---

(20) a.g.e., s.11.

(21) a.g.e., s.11.

İKİNCİ BÖLÜM

BURSA ZEYTİNCİLİĞİNİN EKONOMİK YÖNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ VE SORUNLARI

I- BURSA İLİNİN DOĞAL YAPISI VE GENEL ANLAMDA TARIM

11.027 km²'lik yüzölçümüyle Türkiye topraklarının yaklaşık %1,5'ini kaplayan Bursa ilinin 1985 sayımına göre nüfusu 1.324.015'dir. 1990 yılı tahmini nüfus miktarı 1.602.613 olan Bursa, nüfus büyüklüğü açısından Türkiye'nin 6. büyük ili durumundadır.

İli doğudan Bilecik, kuzeydoğudan Sakarya, kuzeyden İzmit, kuzey ve kuzeybatıdan Marmara Denizi, güneybatı ve güneyden Balıkesir ile Kütahya çevreler.

Bursa ilinin yeryüzü şekillerini; birbirinden eşiklerle ayrılmış çöküntü alanları, yüksek olmayan dağlar, yükseklikleri kimi yerde bin metreye ulaşan ovalar oluşturur. Toprakların % 48'e yakını platolardan oluşmuştur. % 35'ini dağların kapladığı Bursa ili topraklarında ovaların payı % 17 dolayındadır. Çöküntü alanlarının başlıcalarını İznik ve Ulubat gölleri ile Bursa, Yenişehir ve İnegöl ovaları oluşturur.

İl topraklarının yaklaşık % 35'ini kaplayan dağlar genellikle doğu-batı yönünde uzanmaktadır. Bunların en önemlisi 2.543 m'ye ulaşan doruğuyla Türkiye'nin de önemli dağlarından biri olan Uludağ'dır.

Bursa ili topraklarının yaklaşık % 17'sini kaplayan ovaları ise; Bursa, Karacabey, Yenişehir, İnegöl ve Orhangazi ovalarıdır.

Akarsular bakımından fazla zengin sayılamayacak bir il olan Bursa'nın en önemli akarsuları Susurluk ve Kocaçay, önemli gölleri İznik ve Ulubat gölleridir.

Bursa iklimi Akdeniz ile Karadeniz iklimleri arasında bir geçiş niteliği göstermektedir. Kışların çok sert geçmediği ilde, yaz dönemlerinde de şiddetli bir kuraklık görülmez.

Akdeniz ve Karadeniz iklimlerinin özelliklerini taşıyan ile, en çok yağış kış ve ilkbahar aylarında düşmektedir. Bu nedenle; yaz döneminde de yağış olmasına rağmen, ilde yağış rejimi bakımından Akdeniz ikliminin egemen olduğu söylenebilir.

Türkiye'nin ve Marmara bölgesinin hem tarım hem sanayi bakımından en ileri kesimi olan ve Doğu Marmara'da yer alan Bursa, gelişmişlik açısından İstanbul, Ankara, İzmir, Adana gibi merkezlerin hemen ardından gelir. Doğal ve tarihsel zenginlikleri ile olduğu kadar, verimli ve sulak toprakları, yurt çapında tanınan ürünleri, bir zamanlar tüm dünyada aranan ve günümüzde de üretilmekte olan ipeği ile haklı bir ün kazanmıştır. İpek, sofralık zeytin, şeftali, kestane dendiğinde akla Bursa gelir. Hemen her türlü ürün bol miktarda elde edilir. Böylece Bursa; başta İstanbul, Ankara, Kocaeli olmak üzere Marmara, Ege ve İç Anadolu bölgelerindeki bir çok ili besleyen bir merkez durumuna gelmiştir.

Büyük tüketim merkezlerine yakınlığı, bu merkezlerle hem karadan hem de denizden iletişim kurmanın kolaylığı, ulaşım sisteminin görece gelişmiş olması nedeniyle Bursa eskiden beri Bandırma, Balıkesir, Bilecik gibi kentleri içine alan geniş bir bölgenin tarımsal üretimini etkileyen, toplayan ve dağıtan bir merkez durumundadır.

Büyük tüketim merkezlerine olan yakınlığı, ilin tarımsal ürünlerine geniş bir pazar oluştururken, bu merkezlerden tarıma teknoloji ve bilgi aktarımını da büyük ölçüde kolaylaştırmaktadır.

Bursa'nın iklimi, yeryüzü şekilleri ve toprak yapısı da tarımsal üretim potansiyelini büyük ölçüde arttıran etkenlerdir. Uzun ve sıcak yazları, ılıman ve yağmurlu kışları ile özel Akdeniz bitkileri dışında her türlü bitki yetiştirilebilmektedir. Ortalama yağış genellikle yeterli olabildiği gibi, yerüstü ve yeraltı su kaynakları da zengindir. İlin kuzey ve batı kesimleri tarıma son derece elverişli ve verimli alüvyon topraklarla kaplıdır. Eğimin çoğunlukla fazla olmaması ve toprakların kolay işlenebilir türden olması da bol ve çeşitli ürün alınmasını kolaylaştırır. Bursa; şeker pancarı, tütün, ayçiçeği gibi sanayi bitkileri dışında, üzüm, sofr-

lık zeytin, domates, biber, enginer, şeftali, çilek ve kestane üretiminde Türkiye içinde başlarda yer alır.

Bursa'da Türkiye genelinde olduğu gibi tarımsal faaliyetlerin en gelişmiş dalı bitkisel üretimdir. Bu gelişmede özellikle iki nokta vurgulanmalıdır. Bursa tarım-sanayi ilişkisinin, ülke düzeyinde en güçlü olduğu illerden birisidir.

Bitkisel üretimde modern tarım araçları, girdileri ve yöntemleri kullanımı çok yaygın ve Türkiye geneline göre hayli ileridir. Sebze-meyva üretiminde ilaçlama ve zararlılarla mücadele yoğundur. Bu nedenle, belli başlı ürünlerin tümünde verim ortalamaları Türkiye değerlerini aşmaktadır.

Bursa'da ekili toprakların tarımsal işletmeler arasında dağılımı Türkiye geneline göre daha dengelidir. Bitkisel üretime küçük ve orta işletmeler egemendir.

Göller dışındaki toplam alanı 1.102.700 Hektar dolayında olan Bursa'da toprakların kültüre elverişlilik oranı oldukça yüksektir. İl topraklarının % 91,3'ü (1.007.000 Hektar) kültüre elverişlidir. Toplam alanın % 43,2'sinde (477.000 Hektar) bitkisel üretim yapılmakta, % 42,6'sını ormanlar (471.000 Hektar) % 5,5'ini (60.000 Hektar) çayır ve meralar kaplamaktadır.

Bitkisel üretim yapılan alan 1950'den başlayarak büyük ölçüde genişlemiştir. Bunda ürün çeşitlemesinin olduğu kadar çayır, mera ve ormanların yok edilmesinin de etkisi olmuştur. Böylece 1950'de 215.000 Hektar dolayında olan ekili-dikili alan, Bursa Teknik Ziraat Müdürlüğü verilerine göre 1981'de 477.000 Hektara ulaşmıştır. Bu alanın 373.000 Hektarında (% 78,2) kuru, 49.000 Hektarında (% 10,3) sulu tarım yapılmaktadır. Bağ ve bahçeler 29.000 Hektar (% 6) zeytin, fıstık gibi özel ürünler 26.000 Hektar (% 5,5) alanı kaplamaktadır. Bitkisel üretim alanının % 88'inde kuru ve sulu tarla tarımı, % 12'sinde meyva ve sebze üretimi yapılmaktadır. Tarla bitkilerine ayrılmış olan ekili alanın % 70'inde tahıllar, % 6'sında baklagiller, % 14'ünde sanayi bitkileri ekilmektedir.

Bitkisel üretim deseni; kıyı bölgeleri alüvyal ovalar ile iç ve dağlık yöreler arasında farklılıklar gösterir. Marmara kıyılarında zeytinlikler ve bağlar geniş yer tutar. Orta bölgelerdeki ovalarda her türlü tarla ve bahçe bitkisi yetişir. Dutluklar ve bağlar burada da yoğundur. Daha güneydeyse kuru tarım bitkileri ağırlık kazanır.

Bursa'da 1950'den beri tarıma toprakları tehdit eden bir süreç yaşanmaktadır. Bu tarım alanlarının sanayi kuruluşları ve konutlar tarafın-

dan işgal edilmesidir. Türkiye genelinde gözlemlenen bu süreç sanayileşmenin ve kentleşmenin yoğun olduğu Bursa'da daha da hızlıdır. Bunun en açık örneği; ilin tarımsal üretiminde önemli ağırlıkta yeri Bursa Ovasında yaşanmaktadır. Ovanın 36.000 Hektar genişliğindeki topraklarınının 24.000 Hektarını tarıma çok elverişli olan yüksek kaliteli topraklar oluşturmakta ve bunun 6.000 Hektarı sanayi kuruluşları ve konutlar tarafından kaplanmış bulunmaktadır. Giderek yoğunlaşan bu süreç, köktenci ve yüksek maliyetli uygulamalar olmaksızın önlenemez görünmektedir. Ancak bu tür uygulamaların gecikmesi ovadaki bitkisel üretimin geleceğini tehlikeye düşürmektedir.

Bursa'da yetiştirilen başlıca tahıl ürünleri; buğday, arpa, mısır, yulaf ve pirinçtir. Sanayi bitkileri ekim alanı bakımından daha değerlidir. İlde susam, anason, haşhaş, tütün gibi bitkiler cumhuriyetten önce de ekilirdi. Bugün haşhaş üretimi yoktur. Bunun yerini pamuk, şeker pancarı, ayçiçeği gibi ürünler almıştır.

Meyvacılık, bağ, bahçe tarımı Bursa'nın geleneksel özgün uğraşdır. Şeftali ve kestane dendiğinde akla Bursa gelir. Türkiye'nin en iyi sofralık zeytinleri burada yetişir. Geçmişi çok eskilere uzanan bağcılık, 1970'lerden beri özellikle dış satım nedeniyle, giderek gelişmektedir. Elma, armut, ayva, çilek, vişne, kiraz gibi meyvaların üretimi de konserve ve meyva suyu sanayisinin gelişmesi nedeniyle sürekli artmaktadır.

Türkiye'nin en önemli zeytin bölgesi olan Marmara bölgesi içinde Bursa üretimde önemli bir paya sahiptir. İldeki tarımsal faaliyetin önemli kollarından biri olan zeytin üretimi, daha çok Marmara kıyılarında, Gemlik ve Mudanya'da yoğunlaşmıştır. Armutlu yarımadasından Trilye'ye dek uzanan Gemlik körfezi kıyıları ve Göldere vadisi yamaçları 200-300 m yüksekliğe değin zeytinliktir. Bu yörenin başlıca gelir kaynağı zeytindir. Orhangazi ilçesinde de zeytincilik yapılmaktadır.

II- BURSA'DA ZEYTİN ÜRETİM YAPISI VE SORUNLARI

1. Bursa'da Zeytin Üretimi

Türkiye sofralık zeytin üretiminin % 50'sinden fazlası Bursa'dan sağlanmaktadır.

Zeytin üretimine, sofralık Gemlik ya da Trilye zeytini denilen tür egemendir. Yetiştirilen zeytinlerin % 95'i bu türdendir.

Dış satım yıldan yıla önem kazanmaktadır. Bursa yöresinden Bal-

Tablo IX. Yıllara Göre Bursa'da Toplam Zeytin Üretimi

<u>Yıllar</u>	<u>Toplam Üretim</u>
1980	94.457
1981	20.399
1982	73.134
1983	38.475
1984	69.185
1985	7.260
1986	50.497
1987	30.610
1988	63.369

Kaynak: D.İ.E., Tarımsal Yapı ve Üretim, Ankara, 1989.

kan ülkelerine, Batı Avrupa'ya, Sovyetler Birliği'ne ve Mısır'a zeytin dış satımı yapılmaktadır.

Bursa'da 1980-1988 yılları arasındaki toplam zeytin üretimi yıldan yıla değişiklik göstermektedir. Bu değişiklik bir yıl yüksek üretime karşılık bunu takip eden diğer yılda ise düşük üretim biçiminde gerçekleşmektedir. Bu istikrarsızlığa zeytin ağacının doğal yapısından farklı olarak; gübreleme durumu, zeytin haşereleri ile mücadelede başarı derecesi neden olmaktadır.

Zeytincilikte ürünün "var" ya da "yok" yılına bağlı olarak işletmede uygulanan kültürel işlemler de değişmektedir. Örneğin çok önemli olan budama işlemi "var" yılında "yok" yılına göre daha yüksek oranda yapılmaktadır. Aşırı budama ile, yüksek fiyat bulan, iri daneli sofralık zeytin elde edileceği düşünülmektedir. Öte yandan üreticiler masraftan kaçınarak ürünün "yok" yılında budamaya daha az önem vermektedirler. Üreticiler böylece toplam üretim giderleri içinde yüksek payı olan budama işlemi giderlerinden kaçınma yoluna gitmektedirler.

Zeytin üretiminde verimliliği etkileyen bir diğer önemli faktör toprak işlemdir.

Arazinin topografik yapısı ve üreticinin olanaklarına göre sürüm traktör ya da hayvan çeki gücü ile yapılmaktadır. 1988 yılı itibarı ile

yetiştirilmesi aşamasında karşılaşılan sorunlar, ürünün geç elde edilmesi, maliyetinin fazla olması üreticiyi zeytin ağacı dikmekten vaz geçirmektedir.

Bursa sofralık zeytin üretiminde, üretici ekonomik ilkeye uygun olarak hareket etmemektedir. Yani belirli bir masrafla en yüksek verimi sağlama ya da en az harcama yoluyla belirli bir üretime ulaşma yolunu seçmemektedir. Buna, zeytin ağacının bir yıl çok bir yıl az ürün vermesi yani zeytin ağacının doğal yapısı neden olduğu gibi üreticinin verimliliği arttırmada gelişmiş araç gereçleri, bilinçsizliği ve maddi yetersizliğinden dolayı kullanamaması da neden olmaktadır.

Tarımsal üretimde genel bir kanun olan azalan verimler kanunu, genellikle bitkisel üretimde dekara atılacak tohum miktarı veya gübrenin miktarının ne kadar olacağı gibi konularla beraber işçilik ve sermayeye de uygulanmaktadır.

Zeytincilikte bu kanunu daha çok gübre miktarı ve işçilik açısından değerlendirmek gerekmektedir.

Gübreden başka diğer koşullar aynı kalmak koşuluyla, gübre miktarı eşit dozlarla çoğaltılarak zeytin ağacına verildiğinde; üretimde bir noktaya kadar artış görülebilir. Ancak gübre miktarı arttırılmaya devam edildikçe ürün artış miktarında azalma görülecektir. Ayrıca belli bir noktadan sonra marjinal maliyeti marjinal gelirene eşit olacak (Ekonomik Optimum Noktası) bu noktadan sonra kullanılacak her gübrenin marjinal maliyeti marjinal geliri aşacaktır.

Bursa sofralık zeytin üreticisi, Türkiye genelindeki tüm tarım üreticileri gibi yetiştiricilik konusunda yeterince bilgili değildir. Dolayısıyla gübre kullanımını da bilinçsizce gerçekleştirebilmektedir. Üretici tüm tarımsal girdilerin kullanımında karşılaşıldığı gibi gübre kullanımında da babadan gördüğünü gerçekleştirmektedir.

Zeytin yetiştiricileri en ucuz üretim yöntemini uygularken tarımsal araç e gereç olarak belirlediğimiz sermaye yerine emeği tercih etmektedirler. Dolayısıyla zeytincilikte emek-yoğun bir üretim biçiminin geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Zeytin üretiminin emek ya da sermayenin birbirini ikame edebileceği herhangi bir aşamasında üretici, ucuz üretim faktörü olarak emeği tercih etmektedir. Örneğin zeytin ağacının budanmasında kullanılan makina yerine üretici işçi çalıştırarak ilkel gerçekleştirilecek budama yöntemini seçebilir. Bu yöntemi de genellikle daha ucuz olduğu için tercih eder.

$$\text{İkame Oranı (SR)} = \frac{\text{Çıkarılan veya Feda Edilen (İkame Edilen) Faktörün Miktarı}}{\text{İlave Edilen (veya İkame Edilen) Faktörün Miktarı}}$$

$$\text{Fiyat Oranı (PR)} = \frac{\text{İkame Edilen Faktörün Fiyatı}}{\text{Yerine İkame Olunan Faktörün Fiyatı}}$$

1 zeytin budama makinasının fiyatınının 2.000.000 olduğunu varsayalım. Yine aynı budama işini günlüğü 60.000 olan 10 işçi gerçekleştirmektedir:

$$\text{İkame Oranı (SR)} = \frac{1}{10} = 0,1$$

$$\text{Fiyat Oranı (PR)} = \frac{600.000}{2.000.000} = 0,3$$

Sermayenin yerine emeğin ikame edilmesi uzun vadeli olarak düşünülmenden gerçekleştirilmektedir.

Zeytin ağacının verimli hale gelinceye kadar uzun zaman geçmesi bu konuya Cobweb Kuramını (Örümcek Ağı Kuramını) nın uygulanmasını hemen hemen olanaksız kılar. Çünkü Cobweb Kuramı arzın talebe ancak bir yıl gecikmeyle ulaşabileceği hallerde malların üretim ve fiyatlarındaki dalgalanmaları açıklar. Dolayısıyla, malların herhangi bir andaki bir arz miktarları, bir önceki dönemin fiyatları tarafından tayin edilecek demektir.

Tarımsal ürünler için dönem genellikle bir yıldır. Ancak zeytin ürününün arttırılması en az 5 yıllık bir zamana bağlıdır. Bu yüzden adı geçen ürünün fiyatındaki yükselmelere rağmen, üretim tekniği yoluyla arzı arttırmak uzun dönemlere bağlı olacaktır. Dolayısıyla, Cobweb Kuramının dayandığı varsayımlar göz ardı edilecektir.

2. Zeytin Üretimini Yapısını ve Verimliliğini Belirleyen Faktörler

Toprak, emek ve sermaye diğer tarımsal üretim alanlarında olduğu gibi zeytin üretiminde de önemli faktörlerdir.

Giriş bölümünde kısaca açıkladığımız bu üretim faktörlerinin zeytin üretimindeki önemini ve paylarını incelemek gerekmektedir.

Zeytin üretiminde toprağın ve zeytin ağacının verimi, başarılı

bir üretimi ve üreticinin normal bir hayat standardına ulaşabilmesini önemli ölçüde etkileyen faktörlerdir.

Toprağı, ağaç varlığı yönüyle incelediğimizde; Bursa'da zeytin ağaç varlığınının 1988 yılında 7.292.950 olduğunu görüyoruz. Bunun 6.872.050'si meyva veren yaşta, 420.900'ü ise meyva vermeyen yaştadır (Tablo X). Türkiye'de 1988 yılında toplam zeytin ağacı sayısı 85.646.000 olduğuna göre ülkemizdeki toplam zeytin ağaç sayısı içinde Bursa'nın payı % 8,5'tir.

1980 yılında Bursa'da toplam ağaç sayısının 6.551.420 olduğuna dikkat edilirse bu yıldan 1988 yılına kadar hiçte yeterli bir artış sağlanmadığı görülecektir. Bunun nedenlerini daha önce de belirttiğimiz gibi sanayileşme ve konut yapımlarının hızlanmasına ayrıca zeytin ağacının geç ürün vermesine bağlayabiliriz.

Zeytinlikler ara tarımın yapılamasına olanak sağladığından, birden çok ürün bu topraklarda yetiştirilebilmektedir. Bursa'da bu üretim zeytin+bağ ve zeytin+sebze biçiminde yapılmaktadır.

Sofralık zeytin üretiminin yoğun olduğu Bursa ilinde zeytinlikler parçalanmış durumdadır. Gerek işletme ve gerekse parsel olarak daha küçük, ağaç sayısı azdır.

Sermaye kapsamına giren araç-gereç ise zeytin yetiştiriciliğinde yetersiz ve ilkelidir. Toprak işleme dışındaki diğer işlemlerin çoğu el araçları ile yapılmaktadır.

Üreticilerin ekonomik gücünün yetersiz olması ve yeterli kredi verilmemesi teknolojik yeniliklerin yakalanmamasına neden olmaktadır.

İncelenen 71 adet sofralık zeytin işletmesinde kullanılan araç gereç miktarı Tablo XI'de gösterilmiştir.

Zeytin üretiminde verimliliği etkileyen diğer girdileri de; budama, sulama, gübreleme, makine kullanımı ve tarımsal mücadele olarak sıralayabiliriz.

-Sulama: Sulamanın amacı, toprak ve su kaynaklarını en verimli biçimde kullanarak tarımsal verimi arttırmak ve tarımsal üretimi çeşitlendirmektir (22).

-Zeytinliklerin yamaç arazilerde kurulması, sulama olanaklarını güçleştirmekte, dolayısıyla yeterli düzeyde sulama yapılamamaktadır.

---

(22) Kezban Emeç KONAK; Türk Tarımında Modern Girdi Kullanımı, Bornova, 1982, s.22.

Tablo XI. Sofralık Zeytin İşletmelerinin Araç-Gereç Durumu

	<u>A</u>	<u>B</u>	<u>C</u>
Traktör	9	12,68	233,78
Römork	7	9,86	300,57
Pulluk	12	16,90	175,33
Su Motoru	12	16,90	175,33
Pülverizatör	9	12,38	233,73
Budama Makinası	1	1,41	21,04

A: Toplam araç-gereç varlığı

B: Araç-gerecin işletmelerde bulunma oranı

C: Bir araç-gerece düşen arazi miktarı

Kaynak: Erdoğan OSMANLIOĞLU; Üretimin Yoğun Olduğu Bazı İllerde Sofralık Zeytin Üretim Maliyetleri ve Üretim Tekniğinin Ekonomik Yönden Değerlendirilmesi ile Pazarlaması Üzerinde Araştırma, Yalova, 1982.

- Budama: Genellikle hasattan sonra başlayan budama, yıldan yıla değişiklik göstermektedir. Normal mahsul yılından sonra fazla ürün beklenmediğinden ağaçlar çok hafif budanmakta hatta bazı üreticiler hiç budamamaktadırlar. Ürünün fazla olacağı tahmin edilen yılda ise aşırı bir budama yapılmakta böylece normal ancak yüksek fiyat eden iri dane elde edileceği düşünülmektedir.

- Gübreleme: Tarımsal verimliliğin arttırılmasında önemli bir girdi de gübredir.

Zeytin üreticileri genellikle gübreleme yapmaktadırlar. Hayvansal ya da kimyasal gübre kullanılmaktadır. Yapılan bir araştırmada, sofralık zeytin işletmelerinde hayvan gübresi kullanan işletmelerin oranınının da ha yüksek olduğu saptanmıştır (23).

Sofralık zeytin işletmelerinin (71 işletme) 1980 yılında kullanmış oldukları toplam kimyasal gübrenin % 53,5'i kompoze, % 21'i amonyum

nitrat, % 10'u azot ve fosfor içeren gübreler, % 7,5'i amonyum sülfat, % 5'i üre, % 3'ü tripe süperfosfat, % 9,5'i salt potaslı gübredir.

- Makina Kullanımı: Tarımsal makinalaşma, insan işgücünün verimliliğini arttırmakta, böylece işin maliyetini düşürmektedir. Bunu ise ya doğrudan doğruya işi hızlandırma, birim iş için harcanan zamanı kısaltma yoluyla bir insanın işleyebileceği tarım alanını genişletme ya da dolaylı olarak var olan bütün biyolojik olanakları değerlendirerek birim alandan elde edilen ürünü bu yolla da işletmenin tüm üretim tekniğini arttırma yoluyla gerçekleştirebilir. Zeytin yetiştiriciliğinde genellikle, toprak işleme ve diğer işlemlerin çoğu el araçlarıyla yapılmaktadır.

- Tarımsal Mücadele: Tarımsal ürünleri böcek, mantar, bakteri, virüs ve yabancı otlardan kurtarmak için tarımsal mücadele ya da ilaçlama önemlidir.

Zeytincilikte ilaçlama fazla yaygın değildir. Çoğu zeytinliğin yamaç arazilerde bulunması ve ilaçlama için gerekli suyun sağlanmasında zorluk çekilmesi gibi nedenler ilaçlamayı güçleştirmekte ve giderleri arttırmaktadır.

Tarım işletmesi, tarımsal üretim faaliyetinde bulunan ve gereksinmelerin giderilmesi işini doğrudan ya da dolaylı olarak katılan ekonomik birimdir.

Ülkemizde tarımsal üretimde bulunan işletmelerin büyük bir bölümü aile işletmesi şeklinde örgütlendiğinden, aile reisi aynı zamanda tarım işletmesinin yöneticisi konumundadır. Ayrıca işletmenin işgücü gereksinmesi de çoğunlukla aile içinden sağlanır.

Bursa'da sofralık zeytin üretimini gerçekleştiren işletmeler de genellikle aile işletmesi yapısındadırlar. Üretici aile hemen hemen bütün işlerini kendisi yapar. Ancak kendisinin gerçekleştiremeyeceği veya yeterli olamayacağı, sürüm ya da toplama gibi işlerde dışarıdan işçi çalıştırmaktadır. İşçiye ödenen ücret, diğer tarımsal üretim dallarındaki ücretlerle karşılaştırılarak belirlenir. Genellikle ücret nakdi ödendiği gibi bazen de aynı ödeme yapılmaktadır. Yani işçinin emeğinin karşılığının bir kısmı zeytin ya da zeytinyağı verilerek ödenir.

3. Zeytin Üretim Maliyetleri ve Sorunları

Sofralık zeytin üreticilerinin uyguladıkları değişik işlemlere, fiyat ve verim farklılıklarına bağlı olarak dekar başına gider değişim göstermektedir. Her bir faaliyet için yapılan giderlerin toplam gider içindeki oranı Tablo XII'de gösterilmiştir.

Tablo XII. Dekar Başına Zeytin Üretim Giderleri (1982)

<u>Faaliyetler</u>	<u>Genel</u>	<u>Toplam Giderlere Oranı (%)</u>
Budama	1.387,94	9,44
Toprak İşleme	2.924,90	20,01
Bel-Çapa	2.179,20	14,32
Sürgün Kesme, Toplama	331,50	2,27
Gübre ve Gübreleme	1.625,20	11,12
İlaç ve İlaçlama	959,80	6,57
Dip Toplama ve Hasat	4.326,18	30,27
Arazi Vergisi	16,25	0,11
Koruma ve Diğer Tesis Gid.	654,65	4,48
TOPLAM GİDER	14.611,05	100,00

Kaynak: OSMANLIOĞLU; a.g.e., s.15, Tablo.XV.

Tabloda görüldüğü gibi incelenen zeytin işletmelerinde toplam üretim giderleri içerisinde en yüksek payı toprak işleme (% 34,33) daha sonra sırasıyla; hasat (% 30,29) ve gübre (% 11,12) almaktadır.

1 kg sofralık zeytin üretiminin 1980 yılı fiyatlarıyla maliyeti 42,10 TL bulunmuştur (24).

Toprak işlemede makina kullanılarak yapılan üretimde dekar başına 12,8 adam işgücü ve 1,03 saatlik traktör gücüne gereksinme vardır.

(24) a.g.e., s.14.

Tablo XIII. Bir Dekar Zeytinlik İçin İşgücü-Çekigücü ve Girdi Gereksinimleri- 1982 (Saat)

İşlemler	----- Gereklİ İşgücü -----				----- Gereklİ Çekigücü -----				Girdiler (kg)	
	Erkek		Kadın		Traktör		Hayvan		Sofralık	Yağlık
	Sofralık	Yağlık	Sofralık	Yağlık	Sofralık	Yağlık	Sofralık	Yağlık	Sofralık	Yağlık
Budama-Dip Top.	19,50	4,80								
Toprak İşleme										
a) Traktörle	1,03	0,63			1,03	0,63				
b) Hayvanla	4,02	2,60					4,02	2,60		
Sürgün Kesme	3,25	2,80								
Bel ve Çapa	8,60	3,80								
Gübreleme										
a) Kimyasal	0,48	1,30							69,70	20,8
b) Hayvansal	6,15	1,50							11,58	101,7
İlaçlama		0,70							Hastalık ve Zararlanma Türüne Göre	
Dip Top. Hasat	26,48	11,70	27,80	29,80						
Makina Gücü İle Üretimde	75,75	27,23	27,28	29,80	1,03	10,63				
Hayvan Gücü İle Üretimde	78,74	29,20	27,28	29,80			4,02	2,60		

Kaynak: OSMANLIOĞLU; a.g.e., s.16, Tablo XVI.

Tablo XIV. Zeytin Üreticisinin Eline Geçen Fiyatlar

<u>Yıllar</u>	<u>Ham (kg/TL)</u>	<u>İşlenmiş (kg/TL)</u>
1980	50,00	60,00
1982	148,33	100,45
1983	100,00	199,21
1984	200,00	252,77
1985	263,00	527,00
1987	737,00	1.448,00
1988	1.421,00	2.074,00
1989	1.635,00	3.756,00

Kaynak: D.İ.E., Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar, 1980-1989 İstatikleri, Ankara.

1980-1989 yılları arasında zeytin üreticisinin eline geçen fiyatlara bakıldığında bu fiyatlardaki artışın yeterli olmadığı görülmektedir. Daha önceki "Sofralık Zeytin Üretim Maliyetleri" kısmında hesapladığımız gibi 1980 yılı fiyatları ile 1 kg sofralık zeytinin maliyeti 42,10 TL'dir. 1980 yılı ham sofralık zeytin fiyatı ise 50 TL'dir. Piyasada bu fiyatın biraz daha üstünde fiyat belirleyen tüccar zeytin üreticisi için daha çekici olmaktadır. Eğer üreticinin ekonomik durumu biraz iyi ise ham satmak yerine 1 yıl kadar stoklayıp daha yüksek bir fiyattan ertesi yıl satma yolunu seçmektedir. Küçük üretici konumunda ve zeytinden başka geliri olmayanlar ise ürünü hemen satışa çıkarmaktadırlar. İstikrarsız fiyat politikaları zeytin üreticisini teşvik etmekten uzaktır.

4. Bursa'da Zeytin Üretimine İlişkin Sorunlar

- Zeytin ağaçları oldukça geç verime yatmakta ve verime yatıncaya kadar önemli yatırımlar gerektirmektedir.

- Genelde yaşlı ağaçlardan oluşan zeytinliklerde verim arttırıcı yeni üretim yöntemlerinin uygulanması, çeşit değişimi ve makinalaşma gibi maliyet düşürücü etkinliklere yer verilmesi güç olmaktadır.

- Zeytinliklerin genellikle dağlık ve yamaç arazilerde olması ma-

kina kullanımını güçleştirmektedir.

- Zeytin ağaçlarının budanmasında üreticiler geleneksel budama yöntemini sürdürmekte, uygun budama yöntemi yaygınlaştırılmamaktadır.

- Zeytinde periyodisite, üretici düzeyinde geliri, sanayide kapasite kullanımını ve ulusal ekonomiyi olumsuz yönde etkilemektedir.

- Sofralık zeytin üretimi bugün hiç bir ülkede uygulanmayan temizlik ve sağlık koşullarından yoksun, tümüyle ilkel yöntemlerle yapılmaktadır.

- Beton havuzların çok derin olması ve zeytinlerin ağır taşlarla bastırılması salamura zeytinlerin ezilmesine neden olmaktadır.

- Standart kalitede zeytin bulmak güçtür.

- Üreticiler zeytin üretimi konusunda yeterli teknik bilgiye sahip değildir.

- Siyah zeytin üretimi aşırı tuz, yeşil zeytin üretimi ise asit kullanımına dayalı olduğundan sofralık zeytinlerimiz dış pazarlarda yeterli alıcı bulamamaktadır.

- Özellikle siyah zeytinlerin yeme olumuna gelmesi 10-12 ay gibi uzun bir zaman gerektirdiğinden, bu durum üreticilere büyük parasal yük getirmektedir.

- Elde olunan sofralık zeytinler yerli ve yabancı standartlara uymamaktadır.

Bursa'da sofralık zeytin üretiminde karşılaşılan sorunlar ülkedeki tarımsal üretim politikalarıyla doğrudan ilgilidir.

Tarımsal üretim politikasında başlıca üç amaç bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla, beslenme politikasıyla ilgili amaçlar, sanayi sektörünün tarımsal hammadde politikasıyla ilgili amaçlar ve tarımsal ürünlerin ihracı ile ilgili amaçlar olmaktadır (25).

Beslenme politikasında genel olarak, ülke nüfusunun günümüzde ve gelecekte dengeli ve yeterli biçimde beslenmesi için tarım ürünlerinin çeşitliliği ve kalitesinin arttırılması amaçlanmaktadır.

Sanayi sektörünün gereksindiği tarımsal hammaddelerin yeterli miktarda ve istenilen kalitede üretilmesi için tarımsal üretim politikalarının geliştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle tarımsal üretim politikası-

---

(25) Necat BERBEROĞLU; Sanayi Öncelikli Ekonomik Gelişmede Türkiye Tarımının Finansmanı ve Tarımsal Kredi Uygulaması, Eskişehir, 1981, s.174.

nın amacı, tarım sektöründe toplam üretim miktarının arttırılması, ürünlerin kalitesinin iyileştirilmesi ve ürün çeşitlerinin düzenlenmesi olmalıdır.

Bugüne kadar ülkemiz tarımında yukarıda belirttiğimiz amaçları gerçekleştirebilecek biçimde bir tarımsal üretim politikası belirlenemediği için, üretim genellikle tarım üreticilerinin ekonomik olmayan bireysel tercihleriyle yapılagelmiştir. Bu nedenle, tarımsal üretim miktarı bazen uygulanan öteki tarım politikalarının etkisi altında kalmış, bazen de üreticilerin üretim kalıplarını değiştirme olanaklarından yoksun olmaları nedeniyle ya üretim açığı ya da üretim fazlalığı ortaya çıkmıştır.

Bursa sofralık zeytin üretimi Türkiye'deki tarımsal üretimden bağımsız olmadığından, üretimin iyileştirilmesi tüm tarımsal üretim politikalarının geliştirilmesiyle sağlanacaktır. Her tarımsal ürün gibi zeytin de farklı özellikler taşıdığından bu özelliklere uygun politikalar da geliştirilmelidir.

III- FİNANSMAN YAPISI VE SORUNLARI

Ülke ekonomisinde önemli bir sektör olan tarımda her türlü işletme, faaliyetlerini sürdürebilmek için rantabl çalışmak zorundadır. Tarımsal faaliyetlerin başarılı olmasında finansman önemli rol oynar. Tarım işletmelerinde -özsermaye dışında- ihtiyaç duyulan para, işletmelerden elde edilen fazla gelirler, işletmede mevcut taşınır ve taşınmaz fazla malların satışına ait değerler ve kredi olmak üzere üç kaynaktan sağlanır.(26).

- Zeytincilikte üreticiler fazla gelire, işletmelerini düzenli ekonomik kurallara uygun çalıştırmakla kavuşur. Zeytincilikte de diğer tarımsal ürünlerde olduğu gibi düzenli çalışma ve kuruluş olanakları sınırlı olduğundan, kar az ve sermaye birikimi azdır. Birikim uzun dönemde sağlansa bile bununla ne acil gereksinimler ne de büyük yatırımlar karşılanabilir.

- Taşınır ve taşınmaz malların satışı yoluyla elde edilecek finansman ise zeytincilikte zor gerçekleştirilebilecek bir iştir. Zeytinliklerin küçük parçalar halinde olduğu Bursa bölgesinde bunların bir kısmının satı-

---

(26) Cemil ÇALGÜNER; Ziraat Politikası, Ankara, 1979, s.151.

lıp finansman yaratılması söz konusu olmamaktadır.

- Tarımın finansman kaynakları arasında en önemlisi sayılan krediler, zeytinciliğin de en önemli finansman kaynağıdır.

Genellikle küçük zeytin üreticilerinin başvurduğu dostluk, komşuluk ve akrabalık esasına dayanan krediler yaygındır. Bir de kredi vermeyi meslek edinen kişilerden alınan krediler vardır. Bu tür krediler muhtelif şekillerde sağlam teminata bağlanmakta ve karşılığında da yüksek faiz ödenmektedir.

Normal finansman kaynağı olarak, genellikle resmi ve özel teşkilatlı kredi kuruluşları kabul edilir.

1. Tarımsal Krediler ve Kullanma Alanları

Tarımsal üretim ve verimle, tarımsal kredi gereksinmesi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Tarımda kredi gereksinmesi yaratan etmenler çok çeşitli ve değişkendir.

Tarımsal üretim doğal olayların sürekli etkisi altındadır. Diğer tarımsal ürünlerde olduğu gibi zeytin ürünün kıt olduğu yıllarda tarımsal kredi gereksinmesi genellikle çok artar.

Tarımda verimlilik esaslarına uygun bir çalışma yolunun tutulması herşeyden önce, işletmelerin teknik araçlarla donatılmasını arazi yetersizliği sorunlarının çözülmesini ve ıslah işlerinin tamamlanmasını gerektirir. Bu yeniliklerin tümü, her yerde ve her zaman özsermaye ile karşılanamaz, dolayısıyla kredi gereksinmesi doğar.

Tarımsal kredilerin yatırım alanları, tarımsal kredi kuruluşlarının yapılarıyla olduğu kadar borçlanma yöntemleriyle de ilgilidir. Kredi kullanıldığı yatırım alanlarına göre ayrı adlandırıldığı gibi kredi kuruluşları ve borçlanma şekilleri de değişir. Tarımsal krediler, kullanım alanları açısından "İşletme Kredileri" ve "Tesis Kredileri" olmak üzere genellikle iki ana grupta toplanır (27).

- İşletme Kredileri: Tarımda üretim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi bir takım araç-gereçlerle birlikte insan işgücünden yararlanmayı zorunlu kılar. Canlılar arasında her türlü çeki ve irat hayvanları, cansız o-

---

(27) a.g.e., s.151.

larak da tarımsal üretim işlerinde kullanılan tarım aletleri, makinalar, motorlar, gübreler v.s. diğer malzemeler yer alır. Bunların her birisinin sağlanmasında ve çalıştırılan insan işgücü ücretlerinin ödenmesinde kullanılmak amacıyla alınan kredilerin tümüne "İşletme Kredisi" denir.

- Tesis Kredisi: Tesis kredisi ile tarım işletmeleri ya yeniden kurulur ya da mevcut olan tesisle ilgili eksiklikler giderilmeye çalışılır. Toprak edinme dahil, yeni binaların yapımı, eskilerin ekleri ve onarımları sulama ve drenajlarda ve bunların dışında kalan diğer tesis ve ıslahı işlerinde harcanmak üzere alınan kredilere "Tesis Kredisi" adı verilir.

2. Tarımsal Kredi İşlemlerinde Esaslar

Tarımsal işletmelerin üretim araçları eksikliğini tamamlama amacını güden tarımsal kredi, mevcut ihtiyaç durumuna göre "Para" olarak alınır ve verilirse de tarımsal kredi kuruluşları çoğunlukla nakit borçlanmada bulunur.

Kredi kullanımının da kendisine göre bir usulünün ve sınırının bulunması gerekir. Buna göre; her işletme istediği zamanda ve miktarda kredi alamaz. Bir işletmenin krediden yararlanma sınırını, günlük çekmeden ödeyebilme durumu belli eder. Kredi alma gücünün azlığı veya çokluğu, bir yandan karşılık olarak gösterilen taşınır ve taşınmaz malların halihazır ve gelecekteki değerlerine diğer yandan da kişilerin doğruluk ve çalışkanlık durumlarına bağlıdır. (28).

Tarımsal kredilerde süre; kullanılacağı iş alanının genel durumu, belli bir görevi yerine getirmesi ve geri verilebilecek bir ortamın yaratılması dikkate alınarak tesbit edilir.

Üretim dönemi içinde üretim masraflarının karşılanmasına yardım için verilen, her yıl tekrarlanan ve üretim sonunda ürünün gelirinden faiziyle birlikte geri ödenen krediler kısa süreli kredilerdir. Bunlara uygulamada "İşletme Kredisi" ya da "Çevirme Kredisi" adları verilir.

Orta vadeli tarımsal kredilerde işletmelerin faaliyetlerini güçlendirmek, canlı ve cansız demirbaş eksiklerini gidermek amacıyla verilir.

Uzun vadeli tarımsal krediler ise; toprak edinme, toprağı iyileş-

---

(28) a.g.e., s.153.

tirme, sulama ve kurutma tesisleri, bina ve diğer yapılar ile ilgili amaçların gerçekleştirilmesinde kullanılır. Süresi en çok 20 yıl olarak belirlenmiştir.

Kredi işlemlerinde teminat olarak genellikle maddi teminat kabul edilmektedir. Bunları taşınmaz mallar ve taşınır malların ipotek edilmesi ve rehin biçiminde sıralayabiliriz.

3. Sofralık Zeytin Üretiminde Tarımsal Kredilerin Önemi

Zeytinciliğe iki yönlü kredi verilir (29).

- Tesis Kredileri: Projeye bağlı olarak verilir. Teknik uzmanlar tarafından hazırlanan proje yatırım tutarınının % 60'ı kredi, % 40'ı özkaynak biçimindedir.

- İşletme Kredileri: Dekar başına 1 yıllık masrafları karşılayacak şekilde teknik uzmanlarca önceden tesbit edilmiş olan maliyetlere göre verilir.

Örnek: 1991 yılı içinde Ege bölgesi ve diğer bölgelere (Yağlık zeytinlerde) dekar başına 200.000 TL, Marmara bölgesinde (Sofralık zeytinlerde) dekar başına 240.000 TL, nakit olarak verilen işletme kredilerinde 5.000.000 TL'ye kadar olanlardan % 43, 5.000.000 TL'den yukarı verilen krediler için % 50 faiz uygulanır.

Yatırım kredilerinde yatırım tutarı 20.000.000 TL olan kredilerde % 43, yatırım tutarı 20.000.000 TL'nin üzerinde olan kredilerde % 50 faiz uygulanır.

Denetleme işlevi çiftçinin ibraz edeceği tapular, tapusuz arazilerdeyse belediyeye verilen beyanlar ile yerine getirilmeye çalışılır.

Hazine arazilerinin üzerinde üretimde bulunanlar ise Milli Emlak Müdürlüğü'nün yapmış olduğu beyanlar üzerinden kredilendirmeye tabi tutulurlar.

Yatırım kredilerinde bizzat bankanın teknik eleman ve yetkilileri tarafından yapılan kontrollerinde, krediye isabet eden tutar kadar ödemede bulunulur.

T.C. Ziraat Bankası'nın dışında zeytin üreticisinin kredi sağla-

---

(29) T.C. Ziraat Bankası; Tarımsal Krediler Genelgesi, 5995,1983; 5795, 1991.

ya bildiği bir diğer kuruluş Tarım Kredi Kooperatifleri'dir. Tarım Kredi Kooperatifleri'nin finansman kaynağı da T.C. Ziraat Bankası'dır.

4. Sofralık Zeytin Üretiminde Tarım Kredi Kooperatiflerinin Önemi

Ülkemizde tarımsal kredilerin bir bölümü Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla tarım üreticilerine ulaştırılmaktadır. Zeytincilikte de tarımsal kredilerin bir bölümü Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla zeytin üreticisine verilmektedir. Ülkemiz ilk kredi örgütlerinin kooperatif biçiminde kurulmuş olmalarına karşın, daha sonra Ziraat Bankası'nın kurulmasıyla kooperatifçilik yöntemi terkedilmiştir. Türkiye tarımında kooperatiflerin yararlı olabilecekleri düşünülerek 1929 yılında çıkarılan bir yasadan sonra Tarım Kredi Kooperatifleri ve Tarım Satış Kooperatifleri kurulmuştur (30).

Tarım üreticilerinin sosyo-ekonomik durumları göz önüne alınarak bunların örgütlenmesinde ve kooperatiflerin kurulmasında Ziraat Bankası'na görevler verilmiştir. Tarım üreticilerinin kooperatiflere üye olmalarını sağlamak amacıyla da kooperatif bulunan yörelerde tarım kredilerinin söz konusu örgütler aracılığıyla dağıtımı ve üye olanların gereksinmelerine öncelik verilmesi kabul edilmiştir.

Tarım Kredi Kooperatifleri'nin ortaklarına verdikleri kredilerin kaynakları; üyelere pay karşılığı alınan paralar, sağlanan kazançlar ve Ziraat Bankası'ndan alınan fonlardan oluşmaktadır. Kooperatiflerin işletme masraflarının karşılanabilmesi için Ziraat Bankası bunlardan üreticilere verdiği kredilere oranla daha düşük faiz almaktadır. Böylece aradaki faiz farkı bu örgütlerin kazancını oluşturmaktadır. Kooperatiflere üye olan üreticiler, Ziraat Bankası'nın sağladığı kredi hizmetinden yararlanmaktadırlar.

Zeytincilikte de üreticiler Tarım Kredi Kooperatiflerinin bulunduğu yerlerde bu örgütlerden kredi almaktadırlar. Verilen krediler genellikle zeytin üreticisinin bir üretim dönemi içindeki harcamalarını karşılamak amacıyla verildiği halde bu kredilerin yetersiz olması ve iyi denet-

---

(30) BERBEROĞLU; a.g.e., s.94.

lenememesi, kredilerin amacına uygun biçimde kullanılmamasına neden olmaktadır. Bu durumun önlenmesi için verilen kredilerin yeterli düzeye getirilmesi ve iyi denetlenmesi gerekmektedir.

Tablo XV. T.C. Ziraat Bankası Kredilerinin Kullanıldığı Yerler

<u>Kullanma Alanı</u>	<u>%</u>	
I. Tarımsal Yatırım	41,1	
a) Tarla Alma		4,3
b) Tarım Aracı Alma		2,3
c) Tarım Girdisi Alma		20,3
d) Tarlada Kullanma		5,5
e) Hayvancılıkta Kullanma		8,5
II. Tarım Dışı İşlerde Kullanma	58,9	
a) Ticaret		3,8
b) Ev İhtiyaçları		43,2
c) Düğün Yapma		1,2
d) Borç Ödeme		8,6
e) Diğer		2,1
	<u>100,0</u>	<u>100,0</u>

Kaynak: D.P.T., Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması, KAZGAN, a.g.e. içinde, s.101, Tablo II.

5. Finansman Sağlamada Karşılaşılan Sorunlar

Mevcut koşullarda uygun iyi bir tarım politikasının izlenmemesi tarımsal kredi politikasının uygulanmasında bir takım zorluklara, aksaklıklara neden olur.

Finansman kaynağı olarak kabul edilen tarımsal kredilerin yetersiz oluşu zeytin üreticisini, kredi vermeyi meslek edinen kişilerden faizle borç almaya itmektedir. Bu durumda üretici yakasını yıllarca faiz borcundan kurtaramamaktadır.

Üretim masraflarının karşılanması, eksik üretim araçlarının ve tesislerinin tamamlanması amacıyla verilen krediler miktarının az ve dene-timinin yetersiz olmasından dolayı üreticiler tarafından kişisel gereksin-melerin karşılanmasında kullanılmaktadır. Kredi işlemlerinin güçlüğü ve karmaşıklığı üreticiyi bu kuruluşlardan kredi almaya uzaklaştırmaktadır.

Ayrıca uzun vadeli kredilerin faizlerinin yüksek olması bu tür kredilerin kullanımını güçleştirmekte üretici farklı kaynaklara başvurmak-tadır.

Türkiye tarımında üreticilerin bireysel tasarruflarıyla sermaye biriktirmeleri çok kısıtlı olduğundan gerekli sermayenin sağlanmasında k-redi kaynaklarına başvurmaları zorunlu olmaktadır. Ülkemizde başvuru olan bu kaynakların sayılarının oldukça fazla olmasına karşın T.C. Ziraat Bankası dışındaki örgütlenmiş tarımsal kredi kaynakları çok sınırlı bir hizmet sağ-layabilmektedirler. Bu kredilerin tümü tarım sektöründe var olan sorunla-rın çözümüne ve dar boğazların kaldırılmasına yönlendirilmiştir.

Örneğin çevirme kredileri tarım üreticilerinin üretim giderleri-ni karşılayabilmeleri amacıyla, sürüm ve satış kredileri; tarımsal ürünle-rin pazarlama olanaklarının geliştirilmesi amacıyla, donatma kredileri; ü-reticilerin araç gereç gereksinmelerini karşılamak amacıyla, verimlendirme ve iyileştirme kredileri; tarımsal verimi arttırmak amacıyla, toprak edin-dirme ve tesis kredileri; üreticileri toprak edinmelerini ve gerekli tesis-leri kurabilmelerini sağlamak amacıyla açılmaktadır.(31).

Bu açıdan sözü edilen kredilerin yöneldikleri amaçlar göz önüne alındığında bunların tarımın finansal dar boğazlarını ortadan kaldırması ya da azaltması gerektiği söylenebilir. Fakat son yıllarda büyük miktarlara ulaşan bu kredilerin, tarımın dar boğazları üzerinde fazla etkili olmadığı kolaylıkla anlaşılmaktadır.

Bunun nedeni kısaca şöyle özetlenebilir: Ülkemizde T.C. Ziraat Bankası'nca ve Tarım Kredi Kooperatiflerince açılan kredilerin önemli bir bölümü tüketim harcamalarında kullanılmakta, üretim harcamalarına yönelen kredilerden de etkin biçimde yararlanılamamaktadır (Tablo XV).

Türkiye tarımında üreticilerin genel olarak eğitim düzeylerinin düşük olması, bunların modern girdilerin verimliliğinin etkilerini anlayama-

---

(31) a.g.e., s.203.

malarına ve bu girdilerin kullanılmasıyla üretimde ortaya çıkacak artışın maliyet artışını karşılayıp karşılayamacağı konusunda karar vermelerine engel olmaktadır. Böylece üreticiler sağlayabildikleri kredileri tüketim harcamalarına yöneltmekte bir sakınca görmemektedirler.

Bunun dışında uygulanan geleneksel kredilerin miktarının genellikle yetersiz olmaları, tarımsal yaygın örgütleri ve kredi örgütleriyle üretici arasında işbirliğinin yetersiz olması, açılan kredilerin yeterince denetlenememesi ve tarımsal girdilerin çok zaman uygun yerde, uygun miktarlarda ve fiyatlarda üreticilere ulaştırılamaması gibi nedenler üretim harcamalarına yönelen geleneksel kredilerden de etkin bir yarar sağlanmasını engellemektedir.

Türkiye tarımında geleneksel kredilerin yaygın olarak verilememesinin yanında, bu kredilerin kullanımının denetlenemediği bilinmektedir. Bu nedenle; ülkemizde uygulanan geleneksel kredilerin bir bölümü tüketim amacıyla kullanılmaktadır.

T.C. Ziraat Bankası'nca uygulanan geleneksel kredilerin önemli bir bölümünün tüketim harcamalarına yönelmesi, üretim harcamaları için talep edilen kredilerin de yetersiz miktarlarda verilmesi, bu tür kredilerin geri ödenme durumlarını kötüleştirmektedir.

Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla sadece üç çevirme kredisi ve donatma kredisi açılmaktadır (32).

Çevirme Kredileri; akaryakıt, gübre ve genel gereksinimler için açılırken, donatma kredisinde; kooperatif ortağı olan üreticilerin traktör biçerdöver, iş hayvanı ve öteki tarımsal araç-gereç gereksinmelerinin karşılanmasına çalışılmaktadır. Fakat bu krediler T.C. Ziraat Bankası'nca doğrudan üreticilere ulaştırılan geleneksel kredilerden farklı olmamakta ve üretici başına düşen kredi miktarı açısından çok yetersiz olmaktadır.

Zeytin üretiminin finansman sağlama aşamasında karşılaşılan bu sorunlar daha çok tarımsal kredi politikalarının yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden ülkemizde uygulanan tarımsal kredi politikalarının geliştirilmesi ve zeytincilik alanında özellikle donatma kredilerinin verilmesinde üreticilere kolaylık sağlanması gerekmektedir.

---

(32) a.g.e., s.206.

IV- BURSA'DA ZEYTİNİN PAZARLAMA KANALLARI VE SORUNLARI

Köyün artan biçimde piyasa ekonomisine açılması, kentleşmenin hızlanması ve sanayileşme Türk ekonomisinde tarım ürünleri pazarlamasının zaman içinde önemini arttırmaktadır. Tarım ürünü pazarlamasında birbirinden çok farklı kurumlaşmalara ve örgütlenmelere rastlanmaktadır.

Zeytinin pazarlanması daha çok Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri kapsamına giren Marmarabirlik tarafından gerçekleştirilmektedir.

Pazarlama sürecinde özellikle iki hizmetin başarılması gerekir. Bunlar kredinin sağlanması ve rizikonun taşınmasıdır. Zeytin yıllık ürün olduğundan ve üretici stok yolunu seçtiğinde, gerekli nakdi sermaye o kadar fazla olacaktır. Eğer tarımsal kredi sistemi gelişmiş ve bütün talebi karşılayacak şekilde örgütlenmişse üretici tarımsal kredi veren kurumlardan veya bankalardan kredi alabilir, nakdi sermaye ihtiyacını karşılayabilir. Banka sisteminin, cari faiz haddinde, kredi talebini karşılamadığı ve kredi kurumlarının yaygın şekilde örgütlenmediği, geri kalmış ülkelerin bir çoğunda görülür ve pazarlama hizmetlerinde araçlar, aynı zamanda "kısa vadeli finansman" görevini de üzerlerine alır.

1. Bursa'da Zeytin Pazarlama Kanalları

Zeytin pazarlamasında önemli yeri olan Marmara Zeytin Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Marmarabirlik) 2834 sayılı özel yasa ile kurulmuştur. 6 birim kooperatiften oluşmuştur. Birlik yurt içi satışların yanı sıra, dış satıma yönelik çalışmalarda yapmaktadır. Birlik tarafından 1979'dan 1982'ye dek 40.000 Ton dolayında zeytin dış satımı yapılmıştır (33).

Üreticiden alınan zeytinler kooperatiflerce yapılan tesislerde salamura edilmekte, yeme olgunluğuna getirildikten sonra pazara arz edilmektedir.

Sofralık zeytin satışlarında en çok görülen üretici-kooperatif-bayii-perakendeci-tüketici kanalında tüketicinin 1 kg için ödediği paranın % 60,7'si üreticiye, % 16,4'ü kooperatife, % 1,4'ü bayilere, % 21,4'ü ise perakendeciye ödenmekte, elde edilen zeytinin yaklaşık 1/8'lik kısmı

---

(33) Marmara Zeytin Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Marmarabirlik);
Broşür, Bursa, 1989, s.9.

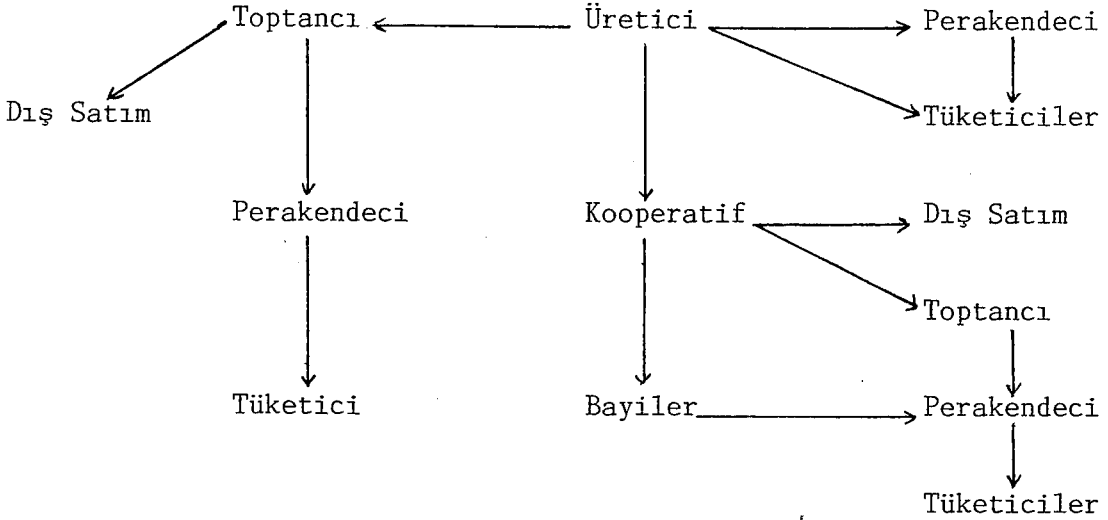

zeytinyağına işlenmekte, gerisi ise sofralık olarak üretici ya kendisi salamura yapmakta ya da kooperatife ve tüccara satmaktadır (34).

Üreticinin yaptığı salamuralar genellikle kooperatifin almadığı, kızıl, küçük, özürlü zeytinlerdir. Yan ürün olarak elde edilen zeytinyağı da genellikle aile içi tüketimde kullanılmaktadır.

Ülkemizde kişi başına sofralık zeytin tüketimi 3 kg iken üretimin yoğun olduğu Bursa gibi illerde kişi başına zeytin tüketimi 24 kg'a kadar çıkmaktadır.

Şekil I. Sofralık Zeytin Pazarlama Kanalları

2. Pazarlama Aşamasında Marmarabirlik'in Önemi

Marmara Zeytin Tarım Satış Kooperatifleri Birliği, kısaca Marmarabirlik olarak bilinir. 16.07.1954 tarihinde kurulmuştur.

Marmarabirlik'in kuruluşu ülkedeki diğer Tarım Satış Kooperatifleri ve birlikleri gibi 02.11.1935 tarih ve 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri hakkında kanun hükümlerine ve buna istinaden hazırlanan ana sözleşmesine göre olmuştur. Anılan bu kanun 30.04.1984 tarih ve 3186 sayılı yeni kanunla değiştirilmiştir.

(34) ERKAL; a.g.e., s.8.

Tablo XVI. Marmarabirlik'i Oluşturan Kooperatifler ve Ortak Sayıları

Kooperatifin:

<u>İli</u>	<u>Numarası</u>	<u>İlçesi</u>	<u>Ortak Sayısı</u>
Bursa	72	Gemlik	6.409
Bursa	150	Mudanya	6.449
Bursa	189	Orhangazi	6.543
Bursa	699	İzmit	5.974
Balıkesir	172	Erdek	3.718
Balıkesir	775	Edincik	1.466
Tekirdağ	987	Mürefte	937
TOPLAM			31.496

Kaynak: Marmara Zeytin Tarım Satış Kooperatifleri Birliği, Broşür, Bursa, 1989.

Marmarabirlik'in idari merkezi Bursa'dır. 1987 yılı itibariyle Marmarabirlik'e bağlı kooperatif sayısı Bursa ilinde 4, Balıkesir ilinde 2 ve Tekirdağ ilinde de 1 adet olmak üzere 7'dir. Birliğe bağlı kooperatif ortak sayısı ise toplam 31.496'dır.

Bursa'da İzmit, Gemlik, Mudanya ve Orhangazi ilçelerinde kurulu 4 zeytin satış kooperatifine bağlı ortak üretici sayısı 26.000'e yaklaştırmaktadır (35).

Marmarabirlik'in uğraş konusu Marmara bölgesindeki zeytin üreticilerinin (ortakların) ürettikleri zeytinleri, sofralık zeytin olarak işlemek ve pazarlamaktır.

Marmarabirlik'in 17.10.1985 tarihli yeni ana sözleşmesindeki başlıca çalışma konuları şöyle belirlenmiştir (36).

- Ortakların ürünlerinin daha iyi şartlarla değerlendirilmesine çalışmak, bu konuda her türlü tedbiri almak.

(35) Marmarabirlik a.g.e., s.9.

(36) a.g.e., s.10.

- Ortakların ve ortak olmayan üreticilerin tarımsal üretim faaliyetleri ile ilgili ihtiyaçlarını karşılamak.

- Bakanlar kurulu veya yetki vereceği bakanlık ya da kurulca görevlendirildiğinde, üreticiden devlet adına destekleme alımında bulunmak.

- Satın alma, depolama, standartlaşma, işleme, ambalajlama, nakletme, v.b. işleri yapmak bu konuda en uygun tedbirleri almak.

- Ürün ve mamüllerin, iç piyasalarda satışı yanında, ihracatına da önem vermek, bu amaçla devamlı olarak piyasa araştırmalarında bulunmak, yurt içinde ve dışında gerektiğinde bayiler temsilcilikler kurmak, şubeler açmak.

- Bağlı kooperatifler ortaklarının tarımsal üretim faaliyetleri ile ilgili ihtiyaçlarını gerektiğinde kredili olarak karşılamak.

- Sanayi ve ticaret Bakanlığı'nın izniyle üretim arttırıcı faaliyetlerde bulunmak, bu konudaki çalışmalara iştirak etmek.

- Üreticilerin mesleki bilgilerini arttırmak, bu amaçla kurslar açmak, seminerler düzenlemek, yabancı ülkelerdeki benzeri kuruluşlarla işbirliği yapmak, tanıtıcı ve eğitici faaliyetlerde bulunmak.

- Kendi nam ve hesabına veya devlet adına satın alınan ürünlerin ve sahibi olduğu menkul ve gayrimenkullerin sigorta işlemlerini yapmak, üreticilerin sigorta konusuna giren varlıkları için sigortacılık hizmetleri yürütmektir.

Zeytin üretiminde görülen dalgalanma Marmarabirlik'in sofralık zeytin satışını da etkilemektedir.

1985/1986 iş yılında toplam 15.865.505.500 kg , 1986/1987 iş yılında ise toplam 12.822.626.500 kg sofralık zeytin satışı gerçekleştirmiştir (37).

Bu satışların büyük bir bölümü iç satışlardan oluşmaktadır.1985/1986 iş yılında 289.620 kg olan dış piyasa satışları, 1986/1987 iş yılında da 409.142 kg olmuştur.

Marmarabirlik'in iç satışları, yurt sathına yayılmış bayileri aracılığıyla, dış piyasa zeytin satışları ise daha çok birliğin kendisi tarafından ve aracı firmalar tarafından gerçekleştirilmektedir.

---

(37) a.g.e., s.10.

Tablo XVII. Marmarabirlik'i Oluşturan Kooperatif ve Ortak Sayıları Gelişimi

<u>Yıllar</u>	<u>Kooperatif Sayısı</u>	<u>Ortak Sayısı</u>
1966	4	11.046
1967	4	12.053
1968	4	12.385
1969	4	20.174
1970	5	21.569
1971	5	21.565
1972	5	22.963
1973	5	21.769
1974	5	22.809
1975	5	22.518
1976	6	20.501
1977	6	21.046
1978	6	23.015
1979	6	25.310
1980	6	27.311
1981	6	28.318
1982	6	30.689
1983	6	30.970
1984	6	31.139
1985	6	30.811
1986	7	30.879
1987	7	31.496

Kaynak: Marmara Zeytin Tarım Satış Kooperatifleri Birliği; Broşür, Bursa, 1989.

Tablo XVII. Marmarabirlik Depolarının Kooperatiflere Göre
Adet ve Kapasite Dağılımı

<u>Kooperatifler</u>	<u>Depolar</u>	
	Adet	Kapasite (Ton)
Gemlik	9	15.520
Mudanya	7	15.255
Erdek	7	13.070
Orhangazi	10	14.305
İzmit	6	15.540
Edincik	3	3.290
TOPLAM	42	73.980

Kaynak: Marmara Zeytin Tarım Satış Kooperatifleri Birliği, Broşür, Bursa, 1989.

3.Zeytinin Pazarlanması Aşamasında Karşılaşılan Sorunlar

- Zeytinin üretim ve değerlendirme aşamalarında yapılan eksik ve yanlış uygulamalar kaliteyi düşürmektedir. Bu durum ise ürünlerin iç ve dış pazarlarda satışını güçleştirmektedir. Satış yapılsa bile kalitenin düşüklüğü fiyatların da düşüklüğüne neden olmaktadır.

- Tüketicinin aradığı az tuzlu, etli, küçük çekirdekli ve sofralık nitelikleri üstün salamura zeytin güç bulunmaktadır.

- Üretim ve değerlendirme aşamalarında verim arttırıcı, maliyet düşürücü modern yöntemlerin yaygın olarak uygulanamaması zeytin fiyatlarını yükseltmekte ve durum tüketicileri daha düşük fiyatlı ikame ürünlere yönelten etkenlerden birisi olmaktadır.

- Zeytinciliğin geliştirilmesi için gerekli olan kararlı ve uygun fiyat politikaları uygulanamamaktadır.

- Verimi ve kaliteyi yükseltici uygulamalı, araştırma ve yayım çalışmalarına gereken önem verilmemektedir.

- Zeytincilik üretimden tüketime bir bütün olarak ele alınmamakta, salamura tesislerinin geliştirilmesi ve yeni teknoloji kullanmaları özendirilmemektedir. Dolayısıyla bu koşullarda elde olunan ürünlerin pazarla-

ması da güçleşmektedir.

- Sofralık zeytinin pazarlanmasında özellikle, tarımsal pazarlama politikalarının yetersiz ve düzensiz olması sorunlar yaratmaktadır. Tarımsal pazarlama politikasının amacı genel olarak; tarım ürünlerinin üretiminden tüketimine kadar yapılan işlemleri düzenlemektir. Pazarlama politikası, tarım ürünlerinin pazara hazırlanmasını iç ve dış piyasalardaki talebe uygun olarak arz edilmesini sağlamak durumundadır (38). Bunun sağlanabilmesi için de ürünlerin hasadının, ayrımının, paketlenmesinin, depolanmasının, ulaştırmasının ve dağıtımının günümüz teknik kurallarına uygun olarak yapılması gerekmektedir.

Türkiye tarımında etkin bir pazarlama politikasının uygulanmaması nedeniyle zeytin üreticileri ürünlerini pazarlarken güçlüklerle karşılaşmaktadırlar.

Sofralık zeytinin yetiştiriciliğinde başlayan olumsuzluklar hasadında, ayrımında, depolanmasında da sürmektedir. Üretimin ilkel yöntemlerle yapılması, depoların sağlık koşullarına uygun olmaması ve ulaşımda ortaya çıkan sorunlar zeytinin pazarlanmasında güçlükler yaratmaktadır.

---

(38) BERBEROĞLU; a.g.e., s.175.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BURSA ZEYTİNCİLİĞİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLARA YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Bursa'da zeytin üretiminde karşılaşılan sorunlar, Türkiye zeytin üretiminde yaşanan sorunlardan farklı değildir. Bursa bölgesi özelinde farklı sorunlar olsa da genelde yaşanan sorunlarla aynılık taşımaktadır.

Daha önceki bölümlerde Bursa bölgesinde zeytincilikte yaşanan sorunları üretim, finansman ve pazarlama aşamalarında toplamaya çalışmıştık. Zeytincilikte üretim, finansman ve pazarlama aşamalarının bir bütün olduğuna dikkat edilirse, bu zincirin herhangi bir halkasındaki aksaklık zeytinciliği tümüyle etkileyecektir. Dolayısıyla tüm sorunlara bir bütünlük anlayışıyla yaklaşmak ve çözüm getirmek gerekmektedir.

I- ÜRETİM AŞAMASINDA KARŞILAŞILAN SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK ÖNERİLER

Bursa bölgesinde sofralık zeytinin üretimi aşamasında daha çok yetiştiricilikle ilgili sorunlarla karşı karşıya kalınmaktadır. Dolayısıyla üretim aşamasındaki sorunlara çözüm ararken önce yetiştiricilikten başlamak gerekmektedir.

- Zeytin ağaçlarının budanması, sık zeytinliklerin seyreltilmesi, verimden düşmüş ve kocamış zeytin ağaçlarının gençleştirilmesi, çok yüksek ağaçların alçaltılması gerekmektedir.

- Yeterli düzeyde olmayan gübrelemeyi arttırmak gerekmektedir. Bu gübre fiyatlarıyla, dolayısıyla politik, yönetsel, ekonomik önlemlerle ilgilidir.

- İlkel hasat yöntemleri yerine, ağaç tahrip edilmeden daha kolay ve ucuz yapılmasını sağlayan modern hasat alet ve makinalarının kullanımı sağlanmalıdır.

- Yeterli bilince ulaşmamış üreticiye köyünde kurslar açarak ayrıca zeytincilik branşında çalışan teknik elemanlar için çeşitli düzeyde eğitim programları uygulanması gerekmektedir.

- Zeytin hastalık ve zararlıları ile mücadele için ilaçlama yaygınlaştırılmalıdır.

- Zeytin ağacında verimin arttırılması ile ilgili tüm teknik kültürel tedbirlerin araştırma sonuçlarına dayanması, bu bakımdan zeytincilik araştırmalarına önem verilmesi gerekmektedir.

- Taban fiyat tesbiti ve devlet desteğinin getirildiği devletçe destekleme alımı için öngörölmüş kurumlar zamanında müdahale alımlarını gerçekleştirmeli ve üreticiye zamanında ödemede bulunmalıdır.

- Her türlü destek ve teşvikler diğer tarım ürünleriyle eşit dağıtılmalıdır.

- 1939 yılında kabul edilen 3573 sayılı "Zeytinciliğin Islahı ve Yabanilerin Aşılıttırılması Hakkında Kanun" ve 12927 sayılı nizamname ile yasal olarak kurulmuş olan "Zeytincilik Teşkilatı"nın tekrar kurulması gerekmektedir. İl merkezlerinde bölge zeytincilik müdürlükleri ve ilçelerde zeytincilik teknisyenlikleri kurulmalıdır.

Zeytin ağacının sayısının arttırılması ve zeytin ağaçlarının verimlerinin yükseltilmesi ve böylece tarım sektöründe daha önemli bir yere gelebilmesi için zeytincilik teşkilatı gerekli bir kurumdur.

- Bursa'da artan zeytin üretimine karşın, salamurahaneler kendini yenileyememiştir. Günün gelişmiş metodlarını uygulayacak modern salamurahanelerin kurulmasına şiddetle gereksinme vardır. Bu arada kanuni zorunluluklar getirilerek tüm yatırım, teşvik araçları verilerek varolan salamurahanelerin iyileştirilmesi sağlanmalıdır.

- Son dönemlerde Bursa bölgesinde hızlı sanayileşme ve konutlaşmanın zeytincilik alanında yarattığı sorunlar da gözden kaçırılmamalıdır. Özellikle zeytinliklerin yerlerine konut veya fabrika yapılması Bursa ve ülkemiz tarımında önemli bir yeri olan zeytini yok etmek demektir. Dolayısıyla zeytinlik alanlarının korunması, bu alanların yerine konut ya da fabrika

yapılmasına izin verilmemesi gerekmektedir. Bu konuda gerekirse kanuni düzenlemelere gidilmelidir.

II- FİNANSMAN SAĞLAMADA KARŞILAŞILAN SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK ÖNERİLER

Ülkemizde uygulanan tarım politikalarının tümünün, tarım sektöründeki finansal darboğazları ortadan kaldırarak bu sektörün ekonomik gelişmeye yaptığı katkıları arttıracak yönde düzenlenmesi gerekmektedir.

Zeytinciliğin içinde bulunduğu finansal sıkıntılar bu sektördeki sermaye birikimi olanaklarıyla karşılıklı etkileşim içinde bulunmaktadır. Dolayısıyla finansal sıkıntılar, sermaye birikiminin artmasını engellemekte, sermaye birikimi olanaklarının kısıtlı olması da finansal sıkıntıların ortadan kaldırılmasında ayrı bir engel oluşturmaktadır.

Zeytin üreticilerinin bireysel tasarruflarıyla sermaye biriktirmeleri hemen hemen olanaksız gibidir. Dolayısıyla çeşitli biçimlerde finansman sağlamaya çalışmaktadırlar. Daha önceki bölümlerde de belirttiğimiz gibi bu kaynaklar, T.C. Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri'nden sağlanan krediler ve kişilerden sağlanan borçlardır. Ancak bu kredilerin yetersiz olması ve düzensiz kullanılmaları, zeytin üreticilerini finansman anlamında sıkıntıya sokmaktadır.

T.C. Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından zeytin üreticilerine verilen kredilerin önemli bir bölümünün, üretimdeki harcamaları karşılamaktan çok tüketim harcamalarında kullanıldığını finansmanla ilgili sorunların incelendiği bölümde anlatmıştık. Bu durumun ortadan kaldırılabilmesi için adı geçen kurumlarca verilen kredilerin iyi denetlenmesi gerekmektedir.

Ayrıca zeytin üreticilerine verilen kredilerin yetersiz olması dolayısıyla üreticiyi kişilerden yüksek faizle borç almaya zorunlu bırakan durumun ortadan kaldırılabilmesi için kredi miktarlarının arttırılması gerekir.

Tarım Kredi Kooperatiflerinin, üreticiye traktör, biçerdöver, iş hayvanı ve öteki tarımsal araç gereçleri almasını sağlayan donatma kredilerine önem verilmesi gerekmektedir. Zeytin üretiminde daha modern yöntemlerin uygulanmasına ve maliyetin düşerek verimliliğin artmasına olanak sağlayacak bu kredilerin verilmesinde kolaylık sağlanmalıdır. Faizler düşük tutulmalı, işlemler kolaylaştırılmalıdır.

III- PAZARLAMA AŞAMASINDAKİ SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK ÖNERİLER

Bursa bölgesi zeytinciliğinde pazarlama aşamasında yaşanan sorunlar, pazarlama politikasının yanlışlığından ya da eksikliğinden, diğer aşamalarda sorunlardan kaynaklı ortaya çıkmaktadır.

- Bursa bölgesinde zeytincilikte pazarlama aşamalarında karşılaşılan sorunların çözümü için öncelikle ülkemizde uygulanan tarımsal pazarlama politikasının geliştirilmesi gerekmektedir. Pazarlama politikasında alınacak önlemlerle zeytin üretiminin, iç ve dış pazarların taleplerine uygun çeşit, miktar ve kalitede olması sağlanmalıdır. Zeytinin pazarlama olanaklarının arttırılabilmesi için geniş iç ve dış pazar araştırmasının yapılması gerekmektedir. Ayrıca üreticilerin, ürünlerine olan talepleri bilerek üretim miktarını seçmesi ve pazarlama koşulları konusunda bilgi sahibi olması sağlanmalıdır.

- Zeytinin pazara hazırlanmasıyla ilgili hizmetler günümüzün gerektirdiği düzeye ulaştırılmalıdır. Bunun için zeytinin toplama, depolama, ulaştırma gibi işlemlerin iyileştirilmesi gerekmektedir.

Zeytinin üretim ve değerlendirme aşamalarında yapılan yanlış uygulamalar kaliteyi düşürmektedir. Bu durumda da zeytin iç ve dış pazarlarda alıcı bulamamaktadır. Dolayısıyla zeytinin pazarlanmasında güçlük çıkarılan bu durumun ortadan kaldırılabilmesi için üretim ve değerlendirme aşamalarında modern yöntemlerin kullanılması sağlanmalı ve bilimsel araştırma ve yayım çalışmaları yapılmalıdır.

- Zeytinin kullanım alanının genişletilmesini sağlamaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Kullanım alanını genişletici, tüketimi arttırıcı tanıtım ve reklam etkinliklerine önem verilmeli ve bu çalışmalar gerçekleştirilmelidir.

- Ülkemizde tüm tarım üreticileri gibi zeytin üreticileri de kendi aralarında yeterince örgütlenemediklerinden ürünlerin değerlendirilmesi ve pazarlanmasında etkin bir görev alamamaktadırlar. Bu nedenle, bu tür hizmetler aracılar tarafından yürütülmektedir. Zeytinin pazarlanmasında gereksiz olan aracılardan bir bölümünün ortadan kaldırılması ve üreticilerin örgütlenerek bu hizmetleri üstlenmesi mümkün olabilir. Bu yolla zeytin üreticilerinin ürünlerine istedikleri fiyatlarla, tüketicilerin ödedikleri fiyatların arasındaki fark azalacağından, pazarlama aşamasında ortaya çıkan darboğazlar azaltılmış olacaktır.

- Tüm Türkiye tarımında olduğu gibi Bursa bölgesinde zeytincilikte

de kooperatifleşmenin geliştirilmesi gerekmektedir. Bunun için de öncelikle Türkiye tarımında kooperatifleşme politikası üzerinde en büyük etkiye sahip olan Kooperatifler Yasası yeniden düzenlenmelidir. Bu düzenlemeden sonra, tarımsal kooperatifçilik politikası tarımsal gelişmeye uygun bir biçime kavuşturulmalıdır. Geliştirilen bu politika içinde, kooperatiflerin finansmanı için gerekli önlemler alınmalı, kolaylıklar sağlanmalı ve kooperatifçilik eğitimi hızlandırılıp yaygınlaştırılmalıdır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ülkemiz ekonomisinde tarım önemli bir yere sahiptir. Tarım sektöründe Türkiye genelinde yaklaşık 400.000 ailenin geçim kaynağını oluşturan ve yılda 1.000.000 Ton üretimin sağlandığı zeytincilik yadsınamayacak önemdedir. Dünya zeytin üretiminin % 98,5'i Akdeniz ülkeleri tarafından sağlanmaktadır. Türkiye bu ülkeler arasında ağaç varlığı yönünden 4. sırada, alan yönünden ise 6. sırada yer almaktadır. Dünya sofralık zeytin üretiminin % 17'si ülkemizde üretilmektedir. Toplam 35 ilde zeytin üretimi yapılmaktadır. Türkiye'nin dünya sofralık zeytin dış satımındaki payı % 3'tür. Türkiye'nin 1989 yılı rakamlarıyla toplam zeytin ağacı sayısı 85.710.000'dir. Yine 1989 yılı rakamlarıyla toplam zeytin üretimi 500.000 Tondur. Bunun 162.000 Tonu sofralık, 338.000 Tonu yağlık zeytindir. Ülkemizde kişi başına sofralık zeytin tüketimi 3 kg'dır.

Türkiye'de zeytinyağı kullanım avantajını diğer bitkisel yağlar karşısında kaybetmektedir. Zeytin ve zeytinyağına ayrıcalıklı ve koruyucu politikaların izlenmemesi bu sonuçları yaratmaktadır. Ayrıca Türkiye dünya zeytinyağı ticaretinin ancak % 8'ini elinde bulundurmaktadır.

Türkiye sofralık zeytin üretiminin % 50'den fazlasını sağlayan Bursa bölgesi, sofralık zeytin üretiminde önemli bir yere sahiptir. 1988 yılında Bursa'da toplam sofralık zeytin üretimi 63.369 Ton olmuştur. Toplam ağaç sayısı ise 7.292.950'dir. Bu bölgeden Balkan ülkelerine, Batı Avrupa'ya, Sovyetler Birliği'ne ve Mısır'a zeytin dış satımı yapılmaktadır.

Sofralık zeytin üretiminde toprağın ve zeytin ağacının verimi ba-

şarılı bir üretim sağlamada ve üreticinin normal hayat standardına ulaşabilmesinde önemli faktörlerdir. Ancak zeytin ağacının geç verime yatması, zeytinliklerin yamaç arazilerde kurulması, gübreleme ve ilaçlamanın yeterli ve düzenli yapılamaması verimi arttırmaya engel teşkil etmektedir.

Bursa zeytin üretiminde, üreticilerin sermayeleri çok yetersizdir. Sermaye kapsamına giren araç-gereç sayısı çok az ve ilkelidir.

Zeytin üretimini gerçekleştiren işletmeler genellikle aile işletmesi yapısındadırlar. Üretici aile hemen hemen bütün işlerini kendisi yapar.

Bursa'da zeytin işletmeleri arasından seçilen örnek işletmeler üzerinde yapılan bir araştırmaya göre; toplam üretim giderleri içinde en yüksek payı toprak işleme (% 34,33), daha sonra sırasıyla hasat (% 30,29) ve gübre (% 10,12) almaktadır.

1988 yılı fiyatlarıyla Bursa'da zeytin üreticisi ham zeytine karşılık 1.421 TL, işlenmiş zeytine karşılık 2.074 TL almaktadır. 1992 yılında da ortalama ham zeytin fiyatı 6.000 civarında belirlenmiştir.

Bursa'da zeytin üretiminde kullanılan yöntemlerin ilkel olması ve periyodisite üretici düzeyinde geliri, sanayide kapasite kullanımını ve ulusal ekonomiyi olumsuz yönde etkilemektedir. Üreticilerin yeterli teknik bilgilere sahip olmaması, salamurahanelerin ilkel ve sağlıksız olması da üretimde sorunlar yaratmaktadır.

Ayrıca tarımsal üretim politikasının yeterince yaşama geçirilememesi ve geliştirilememesi bu alandaki sorunları arttırmaktadır.

Sofralık zeytin satışlarında en çok görülen üretici-kooperatif-bayii-perakendeci-tüketici kanalında, tüketicinin 1 kg için ödediği paranın % 60,7'si üreticiye, % 16,4'ü kooperatife, % 1,4'ü bayilere, % 21,4'ü ise perakendeciye dönmektedir.

Marmarabirlik Bursa'da sofralık zeytin pazarlamasında önemli bir yere sahiptir. Marmarabirlik'in uğraş konusu; Maramara bölgesindeki zeytin üreticilerinin (ortakların) ürettikleri zeytinleri sofralık zeytin olarak işlemek ve pazarlamaktır.

Zeytin üretim ve değerlendirme aşamalarında yapılan yanlış uygulamalar kaliteyi düşürmekte ve bu durum, ürünlerin iç ve dış pazarlarda iyi fiyat bularak satışını güçleştirmektedir.

Üretim ve değerlendirmede verim arttırıcı, maliyet düşürücü yeni yöntemlerin yaygın olarak uygulanamaması zeytin fiyatlarını yükseltmekte ve bu durum tüketicileri düşük fiyatlı ikame ürünlere yöneltmektedir.

Bursa'da sofralık zeytin üretiminde tarımsal krediler önemli finansman kaynağıdır. Krediler T.C. Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla tesis ve işletme kredileri olarak verilmektedir.

Ancak bu kredilerin düzenli bir politika doğrultusunda verilemesi ve yetersiz oluşu üreticiyi kişilerden faizle finans temin etmeye itmektedir. Ayrıca yetersiz krediler amaç dışı kulanıma yol açmaktadır.

Bursa ve çevresinde sofralık zeytin üretiminde karşılaşılan bu sorunların çözümünde, öncelikle bütün sorunların birbirleriyle bağlantılı olduğu ve birlikte ele alınmasının gerekliliğini gözardı etmemek gerekir.

Üretim, değerlendirme, finansman ve pazarlama zeytincilikte birer halkadır. Bu halkalardan herhangi birindeki aksaklık zeytinciliği tümüyle etkilemektedir. Dolayısıyla tüm sorunlara bir bütünlük anlayışıyla yaklaşmak ve çözüm getirmek gerekmektedir.

Sonuç olarak; Bursa bölgesinde zeytinciliğin geliştirilmesi ve üretim, değerlendirme, finansman ve pazarlama aşamasındaki sorunların çözümü, ilgili tüm kuruluşların (Devlet-sanayici-Üretici) işbirliği ve bir bütünlük anlayışı ile sağlanabilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- OSMANLIOĞLU, Erdoğan; Üretimin Yoğun Olduğu Bazı İllerde Sofralık Zeytin Üretim Maliyetleri ve Üretim Tekniğinin Ekonomik Yönden Değerlendirilmesi ile Pazarlama Üzerine Araştırma, Atatürk Bahçe Kültürleri Araştırma Enstitüsü, Yalova, 1982.
- AÇIL, Fethi; Tarım Ekonomisi, Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Yayınları, No:741, Ankara, 1980.
- AKSÖZ, İbrahim; Zirai Ekonomiye Giriş, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No:252/C.
- ERKAL, Süleyman; Türkiye Zeytinciliğinin Ekonomik Yönden Değerlendirilmesi, Konuya İlişkin Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Atatürk Bahçe Kültürleri Araştırma Enstitüsü, Yalova, 1985.
- ÇALGÜNER, Cemil; Ziraat Politikası, T.C. Ziraat Bankası Yayınları, Ankara, 1979.
- ŞENEL, Dilek; Tarımsal Üretim Yapısını ve Verimliliğini Belirleyen Faktörler, M.P.M. Yayınları, No:352, Ankara.
- CİLLOV, Haluk; Türkiye Ekonomisi, İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1970.
- KAZGAN, Gülten; Tarım ve Gelişme, Der Yayınları, İstanbul, 1983.

- KONAK, Kezban; Türk Tarımında Modern Girdi Kullanımı, Ege Üniversitesi Yayınları, Bornova, 1982.
- YAZICIOĞLU, Turgut; Bursa İlinde Salamura Zeytinin Elde Olunması, Salamura Zeytinin Bileşimi ve Besin Değeri Üzerine Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Yayınları, No:268, Ankara, 1966.
- SÖZÜTATLI, Yüksel; Türkiye Zeytinciliğine Toplu Bakış ve Bursa Bölgesinde Siyah Zeytin Salamuracılığı, Pancar (263), 1974.
- GÖKTAŞ, Mehmet Ali; Zeytin ve Zeytinyağının Türkiye Ekonomisindeki Rolü, İzmir İ.T.İ.A., İzmir, 1966.
- KİLERCİOĞLU, Orhan; Türkiye'de Zeytincilik Nasıl Gelişir?, Türkiye İktisat Gazetesi, Haziran 1985.
- ÇEÇEN, Kemal; Türkiye Zeytinciliğinde Gelişme İmkanları Ne Olabilir, Ziraat Dünyası, Ocak 1964.
- İŞİK, Fikri; Körfez'de 1966-1967 Yıllı Zeytin Mahsulünün Durumu, Zeytin Dergisi, 3, 28 (1967).
- VAYISOĞLU, Celil; Sofralık Zeytin Piyasası Gelişiyor, İstanbul Ticaret Odası Dergisi, 22-29 Kasım 1974.
- AREN, Sadun; İstihdam, Para ve İktisadi Politika, Ankara, 1960.
- BERBEROĞLU, Necat; Sanayi Öncelikli Ekonomik Gelişmede Türkiye Tarımının Finansmanı ve Tarımsal Kredi Uygulaması, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, No: 235/156, Eskişehir, 1981.
- AKSU, Süleyman; Dünya Zeytinyağı İstihsalı, Ticareti ve Türkiye, Zeytin Dergisi, 3 28 (Ocak 1967).
- KOÇTÜRK, Osman Nuri; Zeytinciliğimiz, Özgür İnsan Dergisi, Sayı:39, Ocak 1977.
- ARIKAN, Rauf; Türkiye Zeytinciliğinin Ekonomik Durumu ve Geliştirilmesinin Önemi, Ziraat Ekonomisi Dergisi, 1-2 Kasım 1969, Mart 1970, 105-113.

YAYLALI, Muammer; İhracata Yönelik Başlıca Tarım ve Sanayi Ürünlerinin Karşılaştırmalı Ekonomik Analizi, Ankara, 1988.

Bursa'nın Ekonomisine Toplu Bir Bakış, Bursa ticaret ve Sanayi Odası, Bursa, 1981.

Tarımsal Krediler Genelgeleri, Faizle İlgili Genelgeler 1983-5596, İşletme Kredileri 1991-5795, T.C. Ziraat Bankası.

Marmarabirlik Broşürü, 1988.

Tarımsal Yapı ve Üretim, (D.İ.E.) yayınları, 1980-1989.